

Vanja Kočevar

Slovenci kot »zamišljena skupnost« v protestantskih spisih 16. stoletja

Izvleček

Razprava obravnava slovensko kolektivno etnično identiteto v 16. stoletju s pomočjo koncepta zamišljenih skupnosti Benedicta Andersona. Temelji na besedilih slovenskih protestantskih piscev (1550–1595) in na t. i. nevtralnih virih. Tematika je obravnavana v osmih tematskih sklopih: 1) slovenski etnonim, 2) avtoidentifikacija s slovensko etnično skupnostjo, 3) integralni označevalci za slovenski etnični prostor, 4) koncept »Cerkve Božje slovenskega jezika«, 5) mit o etnični izbranosti, 6) zametki nacionalnega diskurza, 7) zgodovina Slovencev in 8) topos o veliki razširjenosti slovenskega oziroma slovanskega jezika. Raziskava je pokazala, da je bilo samoopredeljevanje s slovensko etnično skupnostjo prisotno med širšo populacijo, čeprav so bile ideje protestantskih piscev omejene na izobraženo elito, in da je slovenska etnična skupnost v drugi polovici 16. stoletja z izjemo suverenosti izpolnjevala Andersonove kriterije t. i. zamišljene skupnosti.

Ključne besede

Slovenci, etnična kolektivna identiteta, protestantizem, Primož Trubar, zamišljene skupnosti, etnonimi, etnična avtoidentifikacija

---

Corresponding author

Vanja Kočevar, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Ljubljana, Slovenija;

e-mail: vanja.kocevar@zrc-sazu.si; **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-1177-2319>

1. Uvod

Medtem ko v slovenskem zgodovinopisju obstaja konsenz, da je revolucija leta 1848 pomenila prvi nastop Slovencev kot naroda na političnem parketu, so mnenja glede obstoja slovenske etnične skupnosti v predmodernih obdobjih v stroki deljena.¹ Sam se pridružujem tistim zgodovinarjem, ki zagovarjajo obstoj slovenske etnične skupnosti pred pojavom narodnega gibanja v 19. stoletju, in svoje stališče med drugim utemeljujem s pričujočo razpravo, ki obravnava slovensko etnično kolektivno identiteto v drugi polovici 16. stoletja na podlagi spisov slovenskih protestantskih piscev. V teoretskem pogledu se moje preučevanje slovenske etnične skupnosti v prvem stoletju zgodnjega novega veka opira na koncept »zamišljenih skupnosti«, ki ga je v svoji znameniti monografiji iz leta 1983 razvil Benedict Anderson (Anderson 2007).

Kot zamišljene je Anderson opredelil vse skupnosti, ki so »večje od prvotnih vaških skupnosti in preraščajo neposredni medčloveški stik«. Poleg tega so omejene, saj mejijo z drugimi narodi in nimajo univerzalističnih aspiracij, so suverene, med svojimi člani pa porajajo globoko horizontalno tovarištvo (Anderson 2007, 21–25). Ob tem gre opozoriti, da je Anderson kot modernist sicer decidirano zavračal možnost zamišljanja skupnosti, kot so narodi, v obdobjih pred pojavom razsvetljenstva in t. i. tiskarskega kapitalizma v 18. stoletju. Družbo v predmodernih obdobjih naj bi, tako Anderson, zaznamovali zlasti religija, sveti jeziki, monarhična oblast, utemeljena na Božjem pravu, in domnevno mesijansko dožemanje časa, ki naj bi preteklost in prihodnost doživljalo hkratno v zdajšnjosti. Zamišljanje narodov naj bi po njegovem mnenju omogočili šele sekularizacija, ideja suverenosti ljudstva in nazor homogenega praznega časa (Anderson 2007, 27–57; Johnson 1995, 4).

Čeprav je družboslovje v veliki meri sprejelo koncept zamišljenih skupnosti, je bilo Andersonovo naziranje predmodernih obdobj deležno tudi kritik. Lesley Johnson, denimo, je Andersonu očital, da »preveč poudarja homogenost srednjeveške duhovniške kulture, precenjuje kulturni monopol 'svetih jezikov' (in popolnoma ignorira ljudsko kulturo) ter močno poenostavlja svetovne nazore, razširjene v srednjeveški kulturi, da bi ustvaril prevladujočo različico, v kateri zgodovinske in kulturne razlike preprosto niso zaznavne« (Johnson 1995, 4–5).² Poleg tega je Adrian Hastings opozoril, da je krščanskemu svetu originalni model naroda priskrbel že Biblija. Oblikovanje narodov, kot trdi Hastings, zato ni bilo neodvisno od krščanske vere, temveč ga je spodbujal prav krščanski odnos do jezika in države (Hastings 1997, 4, 12–13, 16, 150, 187–188, 201).

Kljub Andersonovemu zavračanju možnosti zamišljanja narodov v predmodernih obdobjih je od devetdesetih let 20. stoletja dalje več zgodovinarjev uporabilo njegov koncept zamišljenih skupnosti pri preučevanju srednjeveških in zgodnjenovoveških etničnih, nacionalnih ter stanovskih povezav ljudi (gl. Münkler & Grünberger 1994, 217; Johnson 1995; Münkler 1997; Mayer & Münkler 1998, 75; Hoppenbrouwers 2010, 23). Nizozemska zgodovinarica Justine Smithuis, denimo, je svojo študijo o frizijski kolektivni identiteti v poznem srednjem veku na podlagi tedanje historiografije sklenila z ugotovitvijo: »V 15. stoletju je nedvomno obstajala 'zamišljena skupnost' Frizijcev, ki je bila zgodovinsko opredeljena in je zajemala obalna območja od [preliva] Vlie do [reke] Weser. [...]. Kljub manku politične enotnosti je vseeno obstajala kolektivna frizijska identiteta, ki je bila precej močna« (Smithuis 2010, 89).³

Po vzoru zgoraj navedenih študij pričujoči prispevek na podlagi besedil slovenskih protestantskih piscev druge polovice 16. stoletja preučuje Slovence kot predmoderno zamišljeno skupnost. Na podlagi predhodno opravljenih študij avto-identifikacij ljudi različnih družbenih stanov (Kočevar 2024) razprava namreč sloni na premisi, da je slovenska etnična kolektivna identiteta v zgodnjem novem veku obstajala, čeprav ni bila edina kolektiviteta, s katero so se prebivalci slovenskega etničnega prostora identificirali, in je njen pomen s časom variiral. Pri raziskovanju sem upošteval slovenska, nemška in latinska besedila (knjige, posvetila, predgovore knjig in pisma), ki so jih med letoma 1550 in 1595 prispevali pisci: Primož Trubar, Jurij Dalmatin, Adam Bohorič, Janž Tulščak, Andrej Savinec, Felicijan Trubar, Matija Trost in Sebastjan Krelj.

Analiza protestantskih besedil je potekala na podlagi kritičnih objav fonda, ki so jih priskrbeli Theodor Elze, Mirko Rupel, Jože Rajhman, Oskar Sakrausky in Kozma Ahačič ter skupina strokovnjakov, ki je pod glavnim uredništvom Igorja Grdine in Jonatana Vinklerja pripravila digitalno zbirko Zbrana dela Primoža Trubarja (Grdina & Vinkler 2002–2018). Pri raziskovanju obsežnega korpusa slovenskih besedil mi je bila v veliko pomoč Listkovna kartoteka za slovenski knjižni jezik 16. stoletja na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (ZRC SAZU, ISJFR). Iskreno zahvalo za nesebično pomoč pri delu s kartoteko dolgujem Alenki Jelovšek. Pri preučevanju etnonima in avtoidentifikacij sem izsledke tekstnih analiz primerjal s stanjem v primarnih, nevtralnih virih.

Poleg tega sem se pri pripravi razprave trudil, da bi upošteval čim več relevantne znanstvene literature, in sicer zlasti študije Janeza Rotarja, Primoža Simonitija, Jakoba Müllerja, Vincenca Rajšpa, Igorja Grdine, Lili-jane Žnidaršič Golec, Borisa Golca, Kozme Ahačiča, Jonatana Vinklerja in Luke Vidmarja. Pri razlagi etničnih procesov sem poleg že omenjenega

koncepta zamišljenih skupnosti Benedicta Andersona upošteval tudi teoretske pristope Anthonyja Davida Smitha, Adriana Hastingsa, Philipa Stephena Gorskega in Borne Fuerst-Bjeliš. Raziskava se osredotoča na osem področij, in sicer na 1) slovenski etnonim, 2) avtoidentifikacije piscev s slovensko skupnostjo, 3) integralne označevalce za slovenski etnični prostor, 4) koncept »Cerkve Božje slovenskega jezika«, 5) mit o etnični izbranosti, 6) zametke nacionalnega diskurza, 7) zgodovino Slovencev v protestantskih delih in 8) topos o velikem obsegu slovenskega oziroma slovanskega jezika.

2. Slovenci na prelomu iz srednjega v zgodnji novi vek

Slovenci so zgodnji novi vek dočakali kot etnična skupnost⁴ z lastnim jezikom (Snoj 2022), ljudsko kulturo (Cevc 2000) in nezapisanim ljudskim pesništvom (Pogorelec 2011, 35). Kljub manku političnoupravnega okvira so se Slovenci v srednjem veku »teritorializirali« in postali tudi »prostorski (pokrajinski) koncept« (Fuerst-Bjeliš 2014). Na teritorializacijo namreč kaže raba variant latinskih horonimov Sclavinia v zgodnjem srednjem⁵ in Sclavonia v visokem in poznem srednjem veku za označevanje slovenskega etničnega prostora. V zgodnjem 15. stoletju se je latinskim pridružil še nemški označevalec Windischland z različicami (Vrhovec 1900, 10; Höfler 2009). Politično je bil slovenski etnični prostor sicer razdeljen med tri države: Sveto rimsko cesarstvo (nemške nacije), Beneško republiko in Ogrsko kraljestvo.

Mir, sklenjen med cesarjem Karlom V. in Beneško republiko po vojni Cambraijske lige (1508–1516) (Simoniti 2010, 118) v Wormsu v letih 1521 in 1523, je državno mejo prestavil na zahod in cesarstvu prinesel Goriško z Brdi, Zgornje Posočje s Tolminom, Kobaridom in Bovcem, Idrijo, del Krasa z Brkini, Marano, Oglej in Gradišče ob Soči (Beguš & Panjek 2024, 21), torej ozemlja, ki so jih naseljevali Slovenci,⁶ pa tudi Furlani in Italijani. Poleg delitev na tri države so bili Slovenci znotraj cesarstva, ki je zaobjemalo večino njihovega etničnega prostora, političnoupravno dodatno razdeljeni na dežele, in sicer vojvodine Štajersko, Koroško in Kranjsko, grofijo v Marki in Metliki, Istrsko grofijo ter pokneženo grofijo Goriško⁷ (Štih et al. 2008, 61–88; Brunner 2015, 165–192). Do konca srednjega veka so vsi Slovenci, živeči znotraj meja cesarstva, prišli pod habsburško žezlo,⁸ (prekmurski) Slovenci na Ogrskem⁹ pa po letu 1526, ko so Habsburžani postopno vzpostavili svojo oblast nad zahodnim in severnim delom tripartitne Ogrske (Vinkler 2011, 31–59; Pálffy 2021, 7–40).

3. Protestantizem na Slovenskem

Vsled krize in slabe discipline znotraj Katoliške cerkve na jugovzhodu Svetega rimskega cesarstva v 15. stoletju so se pojavile zahteve po njeni reformi (Dolinar 1986; Ožinger 1991, 93–94). Krizne razmere poznega srednjega veka so pripravile ugodne razmere za širjenje protestantizma, ki se je na začetku dvajsetih letih 16. stoletja iz osrednjih predelov cesarstva začel zlagoma širiti na Slovensko in v tridesetih letih prerasel v gibanje, razširjeno zlasti med plemstvom in meščanstvom.¹⁰ V zgodnjih štiridesetih letih je protestantizem v habsburških dednih deželah prodrl na področje politike in botroval konfliktom protestantizmu naklonjenih deželnih stanov s katoliškimi vladarji iz dinastije Habsburžanov (Ožinger 1991, 94–100; Ahačič 2024, 17). Istočasno je med letoma 1530 in 1547 na Slovenskem, tedaj še kot katoliški duhovnik, služboval poznejši vodja slovenskega protestantskega gibanja Primož Trubar, ki je moral zaradi naklonjenosti protestantizmu leta 1548 zapustiti svojo domovino in se umakniti na Nemško (Rupel 1962, 33–60; Grdina 1999b, 372–373; Žnidaršič Golec 2000, 137–154, 289–290).

V času svojega prvega izgnanstva je Trubar dokončno prekinil s Katoliško cerkvijo, postal protestantski pastor v Rothenburgu nad Taubero na Württembergem in napisal prvi slovenski knjigi *Katekizem* in *Abece-dnik* (Rupel 1962, 61–64, 67–82; Grdina 1999b, 373), ki ju je leta 1550 izdal v Schwäbisch Hallu (Ahačič 2024, 24–45). Čeprav je augsburški verski mir, sklenjen leta 1555, svobodo veroizpovedi v cesarstvu podelil deželnim knezom in jim dodelil tudi pravico določanja veroizpovedi svojih podanikov (Leeb 2003, 195–196; 2006a; Dolinar 2011a, 327), katoliški Habsburžani v svojih deželah niso mogli udejanjati te pravice zaradi osmanskega pritiska (Mecenseffy 1956, 44–48; Leeb 2003, 196; 2006a, 37–42; Dolinar 2008). Protestantско gibanje v notranjeavstrijskih deželah je zato začelo razvijati lastne organizacijske strukture in se postopno ločevati od Katoliške cerkve (Leeb 2003, 222–223, 224–225), kranjski deželni stanovi pa so leta 1560 Trubarja povabili, naj se vrne v domovino in prevzame vodstvo kranjske deželne Evangeličanske cerkve. Trubar je vabilo sprejel, se naslednjega leta vrnil v Ljubljano in jel vzpostavljati Evangeličansko cerkev, ki pa ni temeljila na kranjski deželni, temveč slovenski etnični in jezikovni pripadnosti (Rupel 1962, 101–102, 109–178; Grdina 1999b, 375–376).

Trubarjeva objava *Cerkovne ordninge* – statuta »Slovenske cerkve« – leta 1564 je zaradi posega v deželnoknežje pravice njenega avtorja drugič stala domovine, saj je moral naslednjega leta ponovno v izgnanstvo na Württemberg, kjer je ostal do smrti leta 1586 (Rupel 1962, 181–237;

Grdina 1999b, 377).¹¹ Kljub bivanju v »nigdirdomu«,¹² kot je poimenoval svoje drugo izgnanstvo (TPs 1566, 00 [9]), je Trubar ostal *spiritus movens* protestantskega gibanja v domovini. Leta 1567, denimo, je po smrti flacijanstvu naklonjenega kranjskega superintendenta Sebastjana Krelja odločno posegel v izbor njegovega naslednika in s tem omogočil uveljavitev filipistične struje znotraj gibanja (Rupel 1962, 195–198; Grdina 1999b, 377).¹³ Sedemdeseta leta so protestantskemu gibanju v notranjeavstrijskih deželah prinesla pomembne uspehe na političnem področju, saj je osmanska grožnja odločno katoliškega deželnega kneza nadvojvodo Karla primorala, da je protestantom z graško leta 1572 in bruško versko pacifikacijo leta 1578 zagotovil široke koncesije za izpovedovanje augsburške veroizpovedi (Mecenseffy 1956, 61–66; Benedik 1991, 121; Ožinger 1991, 104; Amon 1992, 110; Grdina 1999b, 377; Leeb 2003, 210–211).

Vendar je politični vrhunec notranjeavstrijskega protestantizma obenem pomenil tudi »štartni strel za dejansko protireformacijo« (Leeb 2008, 168), konfesionalne razmere v Notranji Avstriji so namreč vzbudile pozornost sosednjih katoliških dvorov in Svetega sedeža (Leeb 2003, 211). Leto pozneje, 1579, so morali prvi protestanti zapustiti Goriško (Schmidt 1908; Cavazza 1994), ki je določila bruške pacifikacije niso vključevala (Winkelbauer 2003, 46), deželni knez pa je na konferenci v Münchnu skupaj s papeškim nuncijem ter predstavniki deželnih knezov Bavarske in Tirolske ter nadškofije Salzburg uskladal strategijo rekatolizacije svojih dežel (Benedik 1991, 121–126; Leeb 2003, 247–249; Dolinar 2011b, 343–344). Trubar je nato med letoma 1580 in 1582 še zadnjič aktivno posegel v verske razmere v domovini, ko je protestante na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem pridobil za pristop k *Formulae concordiae* iz leta 1577 (Rupel 1952; Rupel 1962, 210–214; Winkelbauer 2003, 46), s čimer je bil zaključen proces izoblikovanja notranjeavstrijskih deželnih Evangeličanskih cerkva (Amon 1992, 111) in potrjena njihova pripadnost augsburški veroizpovedi (Grdina 1999b, 377).

Poleg tega se je nadaljevalo objavlanje slovenskih protestantskih knjig, ki so se mu pridružili še drugi pisci. V šestdesetih letih Matija Klombner, Jurij Juričič in že omenjeni Sebastjan Krelj, v drugi polovici sedemdesetih let pa predstavniki mlajše generacije slovenskih protestantskih avtorjev: Jurij Dalmatin, Janž Tulščak in Adam Bohorič (gl. Ahačič 2024). Podjetje je svoj vrhunec doseglo v prvi polovici osemdesetih let, ko sta leta 1584 izšla Dalmatinov prevod celotne Biblije in Bohoričeva slovnica (Ahačič 2007, 69–211; Pogorelec 2011, 35). Štiriintrideset let po tem, ko je Trubar s prvima knjigama postavil temelje knjižnemu jeziku (Jesenšek 2008), so Slovenci tako postali dvanajsto ljudstvo z natisnjenim lastnim

prevodom Svetega pisma, slovenščina pa deveti ljudski jezik s svojo slov-nico (Ahačič 2024, 16, 240, 261).

Smrti nadvojvode Karla leta 1590 je sledilo obdobje regentstva, saj je bil njegov naslednik nadvojvoda in poznejši cesar Ferdinand II. (živel 1578–1637, cesar od 1619) še mladoleten in se je šolal pri jezuitih v ba-varskem Ingolstadt (Bireley 2014, 11–20). V prvi polovici devetdesetih let 16. stoletja je rekatolizacija zato sprva zastala, cesar Rudolf II. (živel 1552–1612) pa je kot regent Notranje Avstrije verske spore leta 1592 začasno premostil z odlokom, da do prestolonaslednikove polnoletnosti vse ostane tako, kot je bilo v času nadvojvode Karla. Bruška pacifikacija tako *de iure* ni bila potrjena, vendar so njena določila *de facto* veljala (Kočevar 2016, 323–326). Rekatolizacija se je nadaljevala, ko je vladne posle v Gradcu leta 1596 prevzel nadvojvoda Ferdinand.¹⁴ Novi dežel-ni knez je namreč pozimi 1596/97 sprejel dedne poklonitve notranje-avstrijskih dežel in se pri tem spretno izognil potrditvam bruške paci-fikacije iz leta 1578 (Winkelbauer 2003, 50; Bireley 2014, 22–24; Koče-var 2016, 314–374), s čimer je bil pravni položaj protestantizma na Šta-jerskem, Koroškem in Kranjskem bistveno oslabljen (Strohmeyer 2001, 221, 229).

Nadvojvoda Ferdinand je jeseni 1598 z izgonom predikantov ter od-pravo protestantskih cerkvenih in šolskih institucij začel izvajati odločno protireformacijo (Benedik 1991, 131–132; Dolinar 2011a, 332; Bireley 2014, 32–39). Na prelomu 16. in 17. stoletja so slovenski etnični prostor prečesale reformacijske komisije, ki so pod vodstvom sekovskega škofa Martina Brennerja in ljubljanskega škofa Tomaža Hrena uničile protestant-ske molilnice in nekatera pokopališča, katoliški cerkvi vrnila odtujene sakralne objekte, sežigale protestantske knjige¹⁵ in poskrbele, da so v mestnih svetih odtlej sedeli samo katoličani (Benedik 1991, 132–134; Leeb 2003, 259–262; 2006b, 503–504; Winkelbauer 2003, 50–51; Dolinar 2011b, 348–351). Po tem so pri augsburški veroizpovedi legalno lahko ostali le še plemiči s statusom deželanov. Spreobračanje plemstva v katolištvo je opazno zlasti v drugi polovici dvajsetih let 17. stoletja (Ko-čevar 2025), nakar je Ferdinand II. leta 1628 tudi preostale protestant-ske plemiče notranjeavstrijskih dežel naposled postavil pred izbiro spre-obrnjenja v katolištvo ali izselitve (Kočevar 2020).

Protireformacija in katoliška prenova sta kljub doslednemu brisanju dela protestantov na konfesionalnem področju ohranila in nadgradila njihovo jezikovno izročilo. Škof Tomaž Hren, denimo, je v letih 1602 in 1621 od Svetega sedeža dosegel dovoljenja, da so nekateri njegovi du-hovniki smeli uporabljati protestantske knjige (Ahačič 2012, 17, 58–62). Enotnost knjižnega jezika je v naslednji, t. i. katoliški dobi slovenskega

slovstva,¹⁶ ohranjala zlasti Dalmatinova Biblija,¹⁷ medtem ko je bila Bohoričeva slovnica do ponovne objave leta 1715 slabo poznana (Ahačič 2012, 53, 87–92, 172, 228, 231; Jelovšek 2024, 241–242). Poleg tega je na delovanje Katoliške cerkve na Slovenskem v 17. stoletju pomembno vplival Trubarjev koncept slovenske Cerkve (Vidmar 2021). Čeprav je bil poglavitni cilj protestantskega gibanja, da bi »vsi Slovenci« dosegli »prauu Spofnane bofhye / fkufi Iefufa Chriftufa« (TC 1550, 4) po razlagi evangeličanske teologije (Benedik 1986), so njegovi dosežki veliko več sledi kot na konfesionalni podobi pustili na področju etnične kolektivne identitete.¹⁸ Če se opremo na poglede Adriana Hastingsa, so Slovenci s pridobitvijo knjižnega jezika, začetkom literarne produkcije v lastnem jeziku in prevodom Biblije potemtakem »prečkali rubikon« na svoji poti v nacionalnost (Hastings 1997, 12).

4. Slovenski etnonim v delih protestantov

V slovenski humanistiki je dolgo prevladovalo mnenje, da je slovenski etnonim v slovenščini prvič zapisal šele Primož Trubar, ko je svojo prvo knjigo leta 1550 posvetil »VSEM SLOuenzom« (TC 1550, 4).¹⁹ Pojavile pa so se tudi znanstveno neutemeljene trditve, da poimenovanje »Slovenci« v Trubarjevih delih ni imelo etnične vsebine (Makarovič 2008, 55; Kosi 2016, 43–48; Kosi & Stergar 2016, 468–469).²⁰ Navedbe ne držijo, saj je Srečko Vilhar že leta 1969 opozoril, da najstarejši znani zapis slovenskega etnonima v slovenščini datira v leto 1486 (Vilhar 1969). Izpričan je v pogodbi, ki jo je notar v mestu Koper 19. junija 1486 izstavil »Marini Slovenki iz vasi Dekani« zastran oddaje nekega zemljišča. Notarjeva stranka je v sicer latinskem dokumentu opredeljena z besedno zvezo »marina slouencha de villa canum« (ŠAK KA Dop 4/14). (O tem gl. Vilhar 1969; Grdina 2021, 16; Kočevar 2024, 431.) Posebnost takšne opredelitve je, da etnonim »slouencha« v sicer latinskem besedilu nastopa kot endonim, zapisan v slovenščini, in je po vsej verjetnosti nastal kot samoopredelitev notarjeve stranke. Takemu sklepu v prid govorijo drugi podobni primeri, kot denimo omemba v seznamu romarjev v hospicu Sv. Hieronima v Rimu,²¹ v katerem je 18. maja 1569 med drugim navedena »Orsola de Costellezu slouenca« (Črnčič 1886, 102). Tako kot pri triinosemdeset let starejšem primeru iz Kopra je tudi v omembi »Uršule iz Kastelca, Slovenke« etnonim Slovenka (»slouencha«) zapisan v slovenščini in je prav gotovo nastal kot zabeležka avtoidentifikacije romarice.

Trubar potemtakem ni ne prvi zapisovalec ne iznajditelj slovenskega etnonima, saj je bil ta v rabi že precej prej, njegova raba za samooprede-

ljevanje etnične pripadnosti pa se v drugi polovici 16. stoletja ni omejevala zgolj na protestantsko občestvo, temveč je bila razširjena tudi med katoličani.²² Po drugi strani vsekakor drži, da je število zapisov slovenskega etničnega poimenovanja z nastankom protestantske književnosti v slovenskem jeziku skokovito naraslo. Protestantski pisci so svojo etnično skupnost naslavljali z etnonimoma »Slovenci«, ki je bil v njihovem času v obči rabi, in »Sloveni«, ki po mnenju Igorja Grdine predstavlja ostanek starega (samo)poimenovanja Slovéne (Grdina 2011, 104). Poleg tega so Slovence naslavljani tudi z različicami besednih zvez »Kranjci in Sloveni« ter »Kranjci in Sloveni« (Grdina 2011, 17; Golec 2022).

Sodeč po raziskavi, opravljeni na podlagi Listkovne kartoteke za slovenski knjižni jezik 16. stoletja, se poimenovanje »Slouenci« v ednini, dvojini in množini ter v različnih sklonih v slovenski protestantski literaturi med letoma 1550 in 1595 pojavi vsaj 52-krat.²³ Poleg Trubarja so omenjeni etnonim uporabljali Jurij Dalmatin, Janž Tulščak, Andrej Savinac in Felicijan Trubar. Preliminarna semantična analiza je pokazala, da so protestantski pisci z njim praviloma označevali Slovence kot etnično skupnost, kar po Grdinovih ugotovitvah potrjuje tudi narečno zaznamovana varianta »Sloueinci« (gl. TC 1575, 81) iz leta 1575 (Grdina 2025, 35). Le v dveh primerih bi se etnonim »Slovenci« potencialno lahko našel tudi na druge južne Slované.²⁴ Ženska oblika etnonima – »Slovenka« – pa se v protestantiki za razliko od zgoraj omenjenih nevtralnih virov ne pojavi, pač pa je Trubar v svojih spisih vsaj dvakrat uporabil njegovo moško obliko v ednini, in sicer »sloueniz« (TE 1555, A3a) in »Sloueniz« (TR 1558, NA). Kot kažejo preliminarne raziskave nevtralnih virov, gre za obliko etničnega poimenovanja, s katero so se identificirali tudi preprosti ljudje. V urbarju gospostva Brežice iz leta 1585 se namreč dvakrat pojavi priimek »Sloueniz«, ki sta ga nosila podložnika Matija iz vasi Mostec in Štefan iz vasi Črnc (StLA, I. Ö. HK, fol. 94, 134).²⁵

Kot omenjeno, se v protestantski literaturi srečamo tudi z etnonimom »Sloueni«, ki se med letoma 1566 in 1584 v različnih oblikah 29-krat pojavi v Trubarjevih in Dalmatinovih spisih.²⁶ Poimenovanje, ki ima nemara zgodnesrednjeveške korenine (Grdina 2011, 104), se pomenko ujema z etnonimom Slovenci. Semantično skladnost med drugim nazorno kaže odlomek iz Trubarjeve knjige *Catehismvs sdveima islagama* iz leta 1575, v katerem avtor med pisanjem o slovenski izgovorjavi v isti povedi uporabi oba označevalca etnične pripadnosti, in sicer: »Mi Sloueinci prauimo, left Veruio Vbuga oli vtiga Boga, Sakai mi Sloueni to beffedo in oli an, le faně famim pushtabom fteim V. Ifrezhemo inu pishe-mo« (TC 1575, 81).

Oba etnonima – Slovenci in Sloveni – sta se pojavljala tudi v različnih besednih zvez »Krainzi inu Slovenzi« ter »Cranci inu Sloueni«. Prva besedna zveza – »Kranjci in Slovenci« – je med letoma 1562 in 1595 vsaj 6-krat izpričana v Trubarjevih, Dalmatinovih in Savinčevih besedilih,²⁷ drugo sintagmo – »Kranjci in Sloveni« – pa je med letoma 1566 in 1582 vsaj 12-krat uporabil Trubar.²⁸ Izpričane so tudi podobne formulacije v pridevniški obliki, denimo, »Crainski inu Slouenski Ielig« (gl. TC 1555, A2; o tem gl. Höfler 2009, 11; Orel 2010, 406) ali »Crainski inu Slouenski zhlouik« (TAr 1562, 22), v tujejezičnih besedilih protestantov pa nemške (»Creiner vnd Windifchen« (TPs 1566; TC 1575; Trubar 2011, 106, 206)) in latinske (»hominibus Carniolanis feu Slavis« (BH 1584, [6–Praefati-uncula]) različice.²⁹ Raba poimenovanja, sestavljenega iz slovenskega in kranjskega imena, poleg tega ni brez paralel v nevtralnih virih, znan je namreč ženski antroponim »Eva Slovenkhin oder Creinzin«, ki ga je nosila ena od žrtev čarovniških procesov v spodnještajerskem trgu Ljutomer leta 1672 (Byloff 1931, 225).

Proces postopne zamenjave slovenskega poimenovanja s kranjskim novejšo slovensko zgodovino pisje imenuje karniolizacija (Golec 2022; 2024). Vsled konsolidacije upravnih aparatov dežel in boljše razločljivosti od drugih slovanskih ljudstev je karniolizacija od 16. stoletja dalje zajela zlasti samo Kranjsko, kjer označevalec Kranjec že na začetku zgodnjega novega veka ni bil samo ime za prebivalce dežele, ampak tudi etnonim. Pozneje je kranjsko poimenovanje prestopilo deželne meje in se uveljavilo zlasti na zahodu slovenskega prostora, tj. na Goriškem in na Krasu ter v Posočju in na Tržaškem,³⁰ v manjši meri na Spodnjem Štajerskem, kjer je karniolizacija segla približno do Vitanjske razvodnice (Golec 2022, 153, 171–187), dva primera s Koroške pa sta vprašljiva.³¹ Imenska dihotomija Kranjci–Slovenci je naposled postopno splahnela v 19. stoletju, ko se je kranjsko ime na celotnem etničnem prostoru umaknilo slovenskemu (Golec 2022, 147–153, 187–189; Vidmar 2025, 171–172). Istočasno so Slovenci iz češčine prevzeli tudi etnonim Slovani, s katerim so od tedaj dalje označevali Slované kot *genus*, označevalec Slovenci pa se je dokončno ustalil kot izključni označevalec za *species* oziroma kot samopoimenovanje lastne skupnosti (Rotar 1988, 350–355).

5. Avtoidentifikacija protestantskih piscev s Slovenci

Slovenski protestantski pisci so se s slovensko etnično skupnostjo tudi večkrat jasno avtoidentificirali.³² Raziskava, opravljena na podlagi List-

kovne kartoteke za slovenski knjižni jezik 16. stoletja, je pokazala, da se z različicami besedne zveze »Mi Slouenci« v protestantiki med letoma 1558 in 1595 srečamo vsaj 8-krat,³³ in sicer 6-krat pri Primožu Trubarju (TR 1558, A IIIa; TT 1560, e4a; TC 1575, 81; TPo 1595, I, 83; II, 262; III, 82) ter po 1-krat pri Juriju Dalmatinu (DJ 1575,)(7b) in Janžu Tulščaku (TkM 1579, **5b). Trubar je enkrat uporabil tudi sintagmo »mi Sloueni«, ki je, kot omenjeno, rabljena sinonimno z besedno zvezo »Mi Slouenci« (TC 1575, 81). Poleg tega so protestantski pisci svojo pripadnost slovenski etnični skupnosti izrazili tudi na druge načine, denimo s prošnjo Bogu, naj se usmili »zhes nas boge Slouence«, ki se vsaj 3-krat pojavi pri Trubarju (TC 1550, 107a; *P 1563, 35; TC 1574, 71), in »zhes nas vboge Slovence«, ki jo 2-krat srečamo pri Dalmatinu (DC 1579, 48, LXXXIII) in 1-krat pri Felicijanu Trubarju (TfC 1595, CXXVI). Naletimo pa tudi na druge besedne zveze, ki prav tako izražajo pripadnost, denimo, »nam Slouenzom« pri Juriju Dalmatinu (DB 1578, **6b), »my vbosi Krainzi inu Slovenzi« pri predgovoru Andreja Savinca k postumni objavi Trubarjevega prevoda Luthrove *Hišne postile* (TPo 1595, I,):():5a) ter »nam Nemzom inu Slovenzom« pri Trubarju (TPo 1595, I, 243). Avtoidentifikacije niso ostale omejene le na slovenska besedila, temveč se z njimi srečamo tudi v nemških predgovorih knjig in pismih. Ker sistematične raziskave tujejezičnih etničnih opredelitev slovenskih protestantov še nimamo, tu kot primer navajam zgolj Trubarjevo pismo württemberškemu vojvodi Ludviku iz leta 1584, v katerem avtor uporabi besedni zvezi »wir windischen« in »vns die windische« (Trubar 2015, 335 (št. 82)).

Poleg avtoidentifikacije zgoraj naštetih primeri kažejo tudi obstoj »mi-občutka« med protestantskimi pisci in obstoj Slovencev kot »mi-skupnosti« (gl. Herrmann 2023, 104–105). Temu gre dodati, da je Trubar pogosto izražal svojo emocionalno naklonjenost naslovnikom svojih del (Müller 2003, 24) in jih vsaj 18-krat naslovil z variantami epitetonov »Lubi Slouenci«, »vi mui Lubi Slouenci inu Bratie«, »ui lubi Crainci inu Slouenci«, »vi mui lubi Crainci inu Sloueni«, »vi lubi Crainci inu Sloueni« ter »lubi Sloueni« (TA 1555, A1b; TE 1555, B3a; TT 1557, alb; f2a; gg2a; TR 1558, Ab; TT 1560, b2a; bb; TAr 1562, 21b; TPs 1567, A1b; TC 1574,)(b; TC 1575, 40, 54, 56, 202; TT 1581–82, II, **7b). Nenazadnje se je vodilna osebnost slovenskega protestantskega gibanja že v svoji prvi knjigi *Catechismus* leta 1550 označila za »Philopatridum Illiricum« (TC 1550, 1)³⁴ oziroma »aniga Peryatila vfeh Slouenzou« v svoji drugi knjigi *Abecedarium*, ki je izšla sočasno (TA 1550, A1a).

6. »Slovenska dežela« in »slovenske dežele« – integralni označevalci za slovenski etnični prostor

Kot uvodoma omenjeno se je slovenski etnonim kljub manku politično-upravnega okvira v srednjem veku teritorializiral in postal tudi prostorski oziroma pokrajinski koncept (Fuerst-Bjeliš 2014), ki so ga v virih 15. in 16. stoletja občasno označevale različice latinskega horonima Sclavonia in nemškega poimenovanja Windischland (Höfler 2009; Kočevar 2024, 440–451). S pojavom protestantske književnosti so naposled nastali tudi prvi znani zapisi slovenskih različic latinskih in nemških integralnih označevalcev za političnoupravno razdeljeni slovenski etnični prostor. Po drugi strani v 16. stoletje datira intenziviranje procesa »konsolidacije države« (Tilly 2005, 38–76; gl. tudi Münkler & Grünberger 1994, 225), ki je dežele iz srednjeveških personalno-sodnih zvez plemstva (Nared 2009, 55–56) spremenil v zgodnjenovoveške političnoupravne entitete z atributi državnosti.³⁵ Odtlej so se vedno širše plasti prebivalstva dežel identificirale z njimi in ne več s slovenskim etničnim prostorom kot celoto (Grdina 2007, 73; Kočevar 2024, 441).³⁶

Z integralnim označevalcem za slovenski etnični prostor se pri Trubarju prvič srečamo v njegovem pismu švicarskemu protestantu Heinrichu Bullingerju (1504–1575) s 13. septembra 1555, v katerem Trubar med drugim zapiše, da je »17 let zapored pridigal v slovenski deželi« (»17 jar nacheinander jm Windischland gepredigt«). Prostor, ki ga naslavlja z nemškim horonimom Windischland, Trubar v nadaljevanju označi za »svojo domovino« (»meines vatterlands«) (Trubar 1897, 19–20 (št. 2); 2015, 19–20 (št. 3)).³⁷ V mlajših nemških spisih Trubar uporabi tudi množinski obliki integralnega označevalca »Windifche(n) Länder« (TT 1557; gl. Trubar 2011, 33) in »obern Windifchen Ländern« (Trubar 2011, 439, 443).³⁸ Latinski horonim Slauonia pa je kot označevalec za slovenski prostor med protestantskimi pisci uporabil samo Matija Trost, in sicer v eni izmed svojih latinskih pesnitev, objavljeni leta 1588, v kateri je Luthrov pomen za Nemčijo (Germania) primerjal s Trubarjevim za »slovensko deželo« (Slauonia) (TtPre 1588, 137).³⁹

Poleg tega so protestanti, kot omenjeno, prvič zapisali tudi integralne označevalce za slovenski prostor v slovenščini.⁴⁰ Gre namreč za besedni zvezi »slovenska dežela« (»Slovenfka Deshela«) in njeno množinsko različico »slovenske dežele« (»vtih slouenskih deshelah«), ki se med letoma 1555 in 1595 v različnih variantah pojavljata v protestantski literaturi (Kočevar 2024, 441–442). Analiza na podlagi Listkovne kartoteke za slovenski knjižni jezik 16. stoletja je pokazala, da se obe obliki – edninska in množinska – v protestantiki skupno pojavita 23-krat, in sicer v 17

knjigah. Uporabljalo ju je pet piscev: Primož Trubar, Sebastjan Krelj, Jurij Juričič, Jurij Dalmatin in Matija Trost. Oba označevalca največkrat srečamo pri Trubarju, in sicer 15-krat, pri Krelju se pojavita 3-krat, v Dalmatinovih in Trostovih slovenskih besedilih po 2-krat, 1-krat pa pri Juričiču.⁴¹

Kot je ugotavljal že Jakob Müller, je besedna zveza »slovenska dežela« v protestantskih besedilih nastopala kot večpomenka (Müller 2003, 26, 38). Po moji semantični analizi je skupaj s svojo množinsko različico »slovenske dežele« lahko označevala pet označencev, in sicer 1) slovenski etnični prostor, 2) svetopisemski Ilirik (Rim 15,19), 3) antični Ilirik, 4) širši južnoslovanski prostor in 5) sosednjo Slavonijo v okviru Ogrsko-hrvaškega kraljestva. Študija kaže, da se obravnavani besedni zvezi 11-krat nanašata na slovenski etnični prostor (TC 1555, A3a; TT 1557, f2a; TAr 1562, 17a–17b; TC 1574, 173; TC 1575, 83; DC 1585, B4a; TtPre 1588, 125–126; TPo 1595, II, 206), 3-krat na svetopisemski Ilirik (TT 1560, 24b; TT 1581–82, II, 53; DB 1584, III, 88a), 1-krat na antični Ilirik (TL 1561, 73b),⁴² 2-krat na širši južnoslovanski prostor (KB 1566, B1a; KPo 1567, VIIa), 3-krat na Slavonijo (TT 1557, g4b; TT 1577, XIX; JPo 1578, I, 11a), v treh primerih pa je interpretacija vprašljiva (KPo 1567, XXIb; TL 1567, 22a; TT 1577, 439). Kot je opozoril Grdina, »slovenska dežela« v delih slovenskih protestantov ni naključna ali zgolj enkratna *ad hoc* skovanka (Grdina 2011, 14–15), kar nenazadnje dokazuje tudi zgoraj omenjena raba njenih nemških in latinske različice v neslovenskih besedilih protestantov. Vprašanje, ali je besedna zveza »slovenska dežela« protestantska novotvorjenka ali zapis pojma, ki je bil v drugi polovici 16. stoletja med Slovenci v obči rabi, sicer ostaja odprto, vendar lahko po analogiji z etnonimom sklepamo na njegov »naravni izvor« (Kočevar 2024, 443–444).

7. Koncept »Cerkve Božje slovenskega jezika«

Besedna zveza »Cerkev Božja slovenskega jezika« se prvič pojavi leta 1555 v Trubarjevem prevodu Matejevega evangelija – *Ta evangeli sve-tiga Matevsha*, ki ga je avtor posvetil »TEI PRAVI CERQVI Boshy tiga Slo-uenskiga Iefika« (TE 1555, A2a) (Grdina 2006, 208; 2007, 69–71; Kerševan 2008, 193–195; Vidmar 2021, 234–235),⁴³ dve leti pozneje pa se v slovenskem predgovoru Trubarjevega prevoda *Ta pervi deil tiga Noviga testamenta* srečamo še z njeno okrajšano različico »slovenska Cerkev« (»Slouenske Cerque«) (TT 1557, REGISHTER [18]). Versko skupnost, na katero sta se nanašali omenjeni poimenovanji, je Trubar v zgodnjih šest-desetih letih 16. stoletja po vrnitvi iz prvega izgnanstva v domovino nameraval duhovno, pravno in organizacijsko urediti. Delo *Articvli oli deili*,

te prave stare vere kerszhanske, izdano leta 1562, je bilo zasnovano kot veroizpoved »Cerkve Božje slovenskega jezika« (Grdina 1999b, 376; Vinkler 2020, 68–73; Ahačič 2024, 100–105), dve leti mlajša *Cerkovna ordninga* pa kot njen statut.⁴⁴ Čeprav so ga bili kranjski stanovi v domovino povabili kot predstojnika Protestantske cerkve na Kranjskem (Žnidaršič Golec 2009, 227), je imel njegov »slovenski cerkveni red« (»windische kirchenordnung«, »windische khirchen ordnung«), kot ga je med drugim imenoval,⁴⁵ naddeželen, vseslovenski značaj (Grdina 2007, 69–71; Ahačič 2014, 508; Vidmar 2021, 234–235).

Vendar je bila izdaja cerkvenega reda po augsburškem verskem miru v domeni deželnega kneza (Žnidaršič Golec 2009, 230–231; Vinkler 2014, 26–34), zato je novi notranjeavstrijski vladar nadvojvoda Karel konec leta 1564 ukazal zapleniti *Cerkovno ordningo*, Trubarja pa izgnati. Kljub temu je nekaj izvodov doseglo svoje naslovnike, znano je namreč, da so nekateri protestantski pridigarji tako na Kranjskem kot na Spodnjem Štajerskem, Koroškem in Goriškem knjigo uporabljali (Žnidaršič Golec 2009, 234–235; 2011, 112; Ahačič 2014, 508; 2024, 115, 117; Vidmar 2021, 235). Poleg tega je preživel koncept »slovenske Cerkve«, ki so ga po Trubarju⁴⁶ začeli uporabljati tudi drugi protestantski pisci. Leta 1572 ga, recimo, srečamo v pismu Andreja Savinca kranjskim odbornikom (»vnserer armen windischen Kirchen«) (Rajhman 1997, 49), leta 1584 se pojavi tako v Dalmatinovem in Bohoričevem pismu saškemu volilnemu knezu (»vnserer windischen Kirchen«) (Rajhman 1997, 107) kot v Dalmatinovem predgovoru Biblije (»zarten windischen Kirchen«) (Sakrausky 1989, 596; Rajhman 1997, 285; o tem gl. Vidmar 2021, 235). Po ugotovitvah Luke Vidmarja je ta koncept kljub zatrtju protestantizma na prelomu 16. in 17. stoletja tudi avtorjem katoliške dobe slovenskega pismenstva služil kot osnova zavesti o skupnem slovenskem krščanskem občestvu, ki je bilo sicer razdeljeno na več škofij in dežel (Vidmar 2021).

8. Mit o etnični izbranosti

Mit o etnični izbranosti je po mnenju Anthonyja Davida Smitha eno najučinkovitejših veziv etnije, saj z obljubo pogojnega odrešenja skozi očiščenje omogoča etnično (samo)prenovo in vselej spodbuja nove verske in kulturne preporode, skupnostim pa zagotavlja trdoživost (Smith 1991, 36–37). Kot *locus classicus* nazorov o etnični izbranosti Smith postavlja zavezo na Sinaju, ki jo je po izhodu iz Egipta Bog sklenil z Izraelovimi sinovi (2 Mz 19,5–6). Sinajska zaveza in starozavezni Izrael sta že v srednjem veku postala vzor predstav o etnični izbranosti med mno-

gimi krščanskimi ljudstvi, denimo Angleži, Francozi, Portugalci, Italijani in Nemci. Dodaten zagon je t. i. hebrejski diskurz – kot je predstave o izvoljenosti lastnega naroda, oprte na starozavezni Izrael, poimenoval Philip Stephen Gorski – dobil v času reformacije, denimo na Češkem (Sayer 2000, 35–42, 143), v Švici (Scott 2017, 176), na Škotskem, Nizozemskem, v Angliji in naposled v Ameriki (Hastings 1997, 150–158, 186–188, 195–197; Gorski 2000, 1435–1443, 1447–1448, 1452–1458).

V drugi polovici 16. stoletja so se ljudstvom z izoblikovanimi predstavami o lastni etnični izbranosti pridružili Slovenci. Z znanilci takšnih nazorov se pri Trubarju prvič srečamo v slovenskem predgovoru knjige *Svetiga Pavla lystuvi* iz leta 1567, ko avtor naslovnike dela – »vse Kranjce in Slovene« – nagovori z besedno zvezo »VI ifuoleni Boshy« (TL 1567, B1a).⁴⁷ Trubar je še jasnejši v osem let mlajšem delu *Catehismvs sdveima islagama*, v katerem svoje naslovnike nagovori z besedami »VI Ifuoleni Boshy Lubi Crainci inu Sloueni« (TC 1575, 40). Dve leti pozneje je »VSEM BOSHVM CRAINZOM INV SLOuenom« namenil še knjigo *Noviga testamenta pvsledni deil* (TT 1577, a1b). Nazor o etnični izbranosti svojega ljudstva pa je Trubar najjasneje izrazil v nemškem predgovoru prvega dela knjige *Ta celi noui Testament nashiga Gospudi inu Isueli-zharie Iesusa Christusa* iz leta 1581, v katerem svojo skupnost opredeli kot »od Boga izvoljeni Kranjci, Štajerci, Korošci in Slovenci, visokega in nizkega stanu: grofje, gospodje, vitezi, plemeniti, meščani in navadno kmečko ljudstvo« (Trubar 2011, 289; TT 1581–82, I).⁴⁸ Poleg teritorialne opredelitve navedeni odlomek kaže, da je Trubar za Slovence štel predstavnike vseh stanov družbe v »slovenskih deželah«⁴⁹ in da jih je imel za od Boga izvoljeno ljudstvo (»die von Gott auß(er)welten«). V uvodni opombi drugega dela obravnavane knjige iz leta 1582 se pojavi tudi okrajšana slovenska različica nemške opredelitve, ko avtor naslovnike nagovori z besedami: »VI ifuoleni Bogu Lubi Crainci inu Sloueni« (TT 1581–82, II, *2a).⁵⁰

Trubar je edini protestantski avtor, pri katerem se srečamo z mitom o slovenski etnični izbranosti v čisti obliki. Okrnjeno obliko tovrstnih predstav pozneje opazimo še pri Juriju Dalmatinu leta 1584 in Andreju Savincu leta 1595. Medtem ko je Trubarjev nazor Slovencev iz leta 1581 najbližje »svetemu ali Hebrejskemu nacionalizmu« (Gorski 2000), temelječem na starozaveznem konceptu »kraljestva duhovnikov in svetega naroda« (2 Mz 19,6), so tozadevni pogledi njegovih mlajših kolegov manj ekskluzivistični in bržkone oprti na novozavezna izročila širitve evangelija v vseh jezikih (gl. Ahačič 2007). Dalmatin je v nemškem predgovoru svojega slovenskega prevoda Biblije iz leta 1584 v okviru zgoraj omenjenega pregleda zgodovine odrešenja, v katerem našteva »druge

narode in ljudstva« (»Nationen, unnd Völckern«), ki so dobili svoje prevode Svetega pisma, spregovoril tudi o tem, »kako je Bog z milostjo prišel nad nas Slovence« (»Wie Gott vns Windische mit gnaden heim-gesucht«) in med drugim zapisal:

In če bi mi Slovenci le hoteli ob vsaki priložnosti hvaležno prepoznati in sprejeti, bi tako spoznali, da je dobri, usmiljeni Bog prav tako tudi nas, v naši običajni materinščini v teh deželah, ravno s to dobroto in razodetjem svoje besede, nič manj kot sprva Hebrejce in poslej Grke in Latine, za njimi pa Nemce in nekatere druge narode, ugledal s posebno nenadejano milostjo pred drugimi ljudstvi (Sakrausky 1989, 593; prim. Rajhman 1997, 282–283).⁵¹

Podobne poglede na mesto Slovencev v zgodovini odrešenja je dobro desetletje pozneje v svojem slovenskem predgovoru k postumni objavi Trubarjevega prevoda Luthrove *Postile* leta 1595 predstavil tudi generacijo mlajši protestantski pisec Andrej Savinec, ki se je na svoje rojake obrnil z besedami:

Vam je vŕem dobru veidezhe, koku je Bug ta Nebelki Ozha, is velike neisrezhene Gnade inu milofti, tudi nas Krainze inu Slovenze, raven inu poleg drusih Folkou, htej veliki gnadi puŕtil pritit, de my tudi to cejlo Sveto BIBLIO, ali vŕe Svetu ,Pifmu, vnaŕhim pravim Slovenŕkim inu materinim jesiku imamo inu beremo, sa katero veliko gnado inu dobruto bi my ŕpodobnu Boga imejli zhaftyti inu sahvaliti (TPo 1595, 00).

Nemara sta Dalmatinovim in Savinčevim nazorom poleg Trubarjevega zgleda botrovala dva novozavezna citata, ki sta po ugotovitvah Kozme Ahačiča (Ahačič 2007, 238) pomembno motivirala prevajalsko delo slovenskih protestantov. Gre namreč za odlomek iz Apostolskih del, ki opisuje, kako je Sveti Duh napolnil apostole, da so govorili v tujih jezikih (Apd 2,1–11), in stavek iz Pavlovega Pisma Rimljanom »in vsak jezik bo slavil Boga« (Rim 14,11).⁵² Omenjeni rek apostola Pavla kot maksima namreč povezuje tri ključne mejnike nastajanja slovenskega knjižnega jezika – Trubarjev *Abecednik* iz leta 1550 ter Dalmatinov prevod Biblije in Bohoričevo slovnico iz leta 1584 (Ahačič 2005, 106; 2024, 44, 238). Kot omenjeno, sta Dalmatin in Savinec, verjetno po novozaveznem navdihu, razvila nazor slovenske etnične izbranosti, ki je bil afirmativen do Slovencev in inkluziven do ostalih ljudstev. Izraža namreč, da so »Krainci inu Slovenci« s Svetim pismom v lastnem jeziku poleg »druziŕ folkov« postali enakopravni partner znotraj ekumene krščanskih ljudstev.

9. Zametki nacionalnega diskurza pri slovenskih protestantih?

61

Poleg jasno izraženega rodo- in domoljubja (Simoniti 1979, 193; 2007, 155–172; 2016, 97–98; Kerševan 2009, 23–24; Kočevar 2019–2020, 111) in zametkov »svetega ali hebrejskega nacionalizma« je v nekaterih Trubarjevih pismih in predgovorih opazna tudi retorika, ki bi jo lahko označili za nastavke »nacionalnega diskurza« (Gorski 2000).⁵³ V pismu Heinrichu Bullingerju s 13. marca 1557, denimo, je iz Kemptna pišo-či Trubar svojemu švicarskemu kolegu med drugim posredoval novico »iz slovenskih dežel« (»aus den windischen landeren«) (Trubar 2015, 22, 24 (št. 4)), da so namreč »Slovenci in Hrvati« (»die Windischen vnd Crobaten«) preteklo poletje večkrat premagali Turke, čeprav je pri tem padlo več mož in plemičev (Trubar 2015, 22, 25 (št. 4)).⁵⁴ Nato je Trubar izrazil skrb, da se bo turški sultan prihodnje poletje znesel nad »hrvaškimi in slovenskimi deželami« (»die crobatischen vnd windischen länd-er«) namesto nad Avstrijo (Trubar 2015, 22 (št. 4)).

Poleg skrbi pred neposrednim osmanskim pustošenjem je pri Trubarju pomenljivo tudi poudarjanje zaslug njegove skupnosti pri obrambi drugih narodov pred grozečim osmanskim prodorom v Srednjo Evropo.⁵⁵ Motiv ljube domovine, ki za druge narode (»Nationen«)⁵⁶ trpi napade Turkov, se v njegovih spisih namreč pojavi vsaj dvakrat, in sicer v nemških predgovorih knjig *Svetiga Pavla lystuvi* (TL 1567) iz leta 1567⁵⁷ in že omenjene *Ta celi novi Teftament* (TT 1581–82) iz leta 1581.⁵⁸ Takšne nazore vodje slovenskega protestantskega gibanja lahko razume-mo tudi kot slovensko različico habsburškega »mita o predzidju krščan-stva« (Armstrong 1982, 81–84), ki je bil prisoten po vseh deželah in med vsemi ljudstvi ob vojaško utrjeni demarkacijski črti med habsburško se-stavljeno monarhijo in Osmanskim imperijem.⁵⁹ Po drugi strani je treba opozoriti, da zametkov nacionalnega diskurza v Trubarjevih spisih ne moremo primerjati z »nemškim zgodnjim nacionalizmom« (*deutscher Frühnationalismus*),⁶⁰ kakršen se je med letoma 1450 in 1520 razvil zla-sti v zgornjenemških deželah Svetega rimskega cesarstva (Garber 1993, 24–32; Herrmann 2023).

10. Zgodovina Slovencev kot del zgodovine odrešenja

Čeprav slovenska zgodovina⁶¹ ni bila glavni interes protestantskih piscev, so se v svojih spisih posvečali tudi temam, kot so knezi Celjski,⁶² kmečki

upori,⁶³ boji z Osmani⁶⁴ in slovenska oziroma slovanska preteklost (Rajšp 2022, 371–372). Posebno mesto med zgodovinskimi temami pa zaseda protestantska knjižna produkcija, ki jo običajno spremlja trditev, da se slovenščina pred Trubarjem ni zapisovala.⁶⁵ Nastala sta tudi vsaj dva seznama Trubarjevih knjig – prvega (gl. Trubar 2015, 44–53 (št. 9)) je avtor sam priložil svojemu pismu kralju in poznejšemu cesarju Maksimilijanu II. z dne 2. januarja 1560 (gl. Trubar 2015, 37–43 (št. 8)) in ga z določenimi izboljšavami naslednjega leta 1561 objavil v knjižni obliki (TR 1561)⁶⁶ (Ahačič 2024, 94–99). Poleg tega so protestanti zgodovino Slovencev obravnavali tudi kot del zgodovine odrešenja. Ta nazor je, poenostavljeno povedano, temeljil na izraznem obrazcu, da je Bog sprva govoril Hebrejcem, nato Grkom in Rimljanom, po Martinu Luthru⁶⁷ – tako Dalmatin v nemškem predgovoru Biblije – pa naj bi se naposled razodel tudi »barbarskim narodom« (»den Barbarischen Völckern«). Po nemškem so namreč nastali prevodi Svetega pisma v francoščini, italijanščini, madžarščini, poljščini, češčini, ruščini, danščini in naposled tudi v slovenščini (Sakrausky 1989, 588–593; Rajhman 1997, 280–82, 291–92).

11. Topos o velikem obsegu slovenskega oziroma slovanskega jezika

Ker Slovenci v času »nacionalizacije Evrope« na prelomu iz srednjega v zgodnji novi vek (Mayer & Münkler 1998; Herrmann 2023, 22, 54–59)⁶⁸ lastnega nacionalnega diskurza še niso imeli, je bilo zanje pomembno zlasti, da je vzniku nemškega zgodnjega nacionalizma na političnem področju sledil upor druge generacije nemških humanistov zoper heterostereotipe svojih italijanskih kolegov o domnevnem nemškem barbarstvu (Hirschi 2002, 370–371), s čimer je nemški »zgodnji nacionalizem« dobil tudi kulturne poteze (Herrmann 2023). Posledično je okrog leta 1500 nastal tudi nemški nacionalni mit, ki se je oprl na pozitivno podobo Germanov pri antičnem zgodovinarju Publiju Korneliju Tacitu, čigar znamenito delo *Germania* je bilo odkrito sredi 15. stoletja. Novi nemški nacionalni mit je potemtakem zaznamovala zlasti podoba Nemcev kot nepokvarjenega naroda, ki naj bi nadomestil staro civilizacijo Italijanov in Francozov (Garber 1993; Münkler & Grünberger 1994, 24–32, 220–225; Schulze 2003, 135).

V navzkrižnem ognju nemško-italijanskega spopada za prvenstvo na Parnásu so se znašli tudi nekateri slovenski humanisti. Kraljevi superintendent na dunajski univerzi Bernard Perger, denimo, si je zaradi svoje naklonjenosti italijanskim pesnikom, ki jih je skušal privabiti na Dunaj,

nakopal zamero nemških kolegov, ki so želeli, da bi na Dunajsko univerzo prišel znameniti nemški »arhihumanist« Konrad Celtis (Simoniti 1979, 172–173). Domnevno italofilijo pa je Pergerju zameril tudi Celtis sam in ga leta 1493 v epigramu ozmerjal s »perfidnim Slovanom« (Simoniti 1979, 173; 2007, 168–169; 2016, 95).

Poleg tega so bili Slovenci v času humanističnih nacionalizmov (gl. Münkler 1989; 1997; Garber 1993, 24–32; Münkler & Grünberger 1994; Herrmann 2023) tudi sicer v določenih nemških krogih deležni zaničevanja.⁶⁹ Cesar Maksimilijan I. (1459–1519), denimo, je v eni izmed svojih latinskih avtobiografij med drugim zapisal, da se je v otroštvu med drugimi jeziki naučil tudi slovenščine (»Sclavonicam«), in sicer od nekega »šaljivega kmeta« in dveh »plemenitih fantov« iz »slovenske dežele« (»Sclavonia«).⁷⁰ Vendar naj bi bodočega vladarja pri učenju oviral učitelj, zato učenja slovenščine ni mogel dokončati, pač pa je svoje znanje tega jezika pozneje obnovil kot odrasel.⁷¹ Znameniti cesarski diplomat Sigismund baron Herberstein (1486–1566) pa je v svoji avtobiografiji zapisal, da je bil zaradi učenja slovenščine v mladosti deležen žaljivk »Sclaf« in »Khadrotz«.⁷²

Na poročila o zaničevanju slovenščine nenazadnje naletimo tudi v protestantiki. Trubar na primer v predgovoru prvega dela knjige *Ta celi novi Teftament* iz leta 1581 med drugim zapiše, da sta slovenščina in madžarščina nekdanj veljali za tako groba in barbarska jezika, da se v njima ni dalo ne pisati ne brati (Ahačič 2024, 222).⁷³ Tudi Dalmatin je v predgovoru k celotnemu prevodu Biblije, izdanem leta 1584, med drugim zapisal, da so mnogi mislili, da je slovenščino zaradi svoje tujcem težke izgovorjave nemogoče zapisovati ali tiskati z latinskimi črkami, kaj šele, da bi vanjo prevedli celotno Sveto pismo (Sakrausky 1989, 593).⁷⁴ Na podobne heterostereotipe o slovenščini pa je v svojem predgovoru k prvi slovenski slovnici odgovarjal tudi Adam Bohorič, vendar več o tem v nadaljevanju.

Čeprav pri slovenskih humanistih nacionalni diskurz ni znan, je Pavel Oberstain po ugotovitvah Primoža Simonitija s svojim panegirikom cesarju Maksimilijanu I. iz leta 1513 utemeljil topos o slovenščini oziroma slovanščini kot najbolj razširjenem med jeziki.⁷⁵ V svojem hvalospevu cesarju je Oberstain namreč omenil, da mu je bil »poslednji vitez« naročil, naj pripravi »besednjak« (»vocabulary«), s katerim bi se cesar lahko do konca naučil slovenskega oziroma slovanskega jezika. Ta naj bi bil namreč med vsemi jeziki najbolj razširjen (Simoniti 1978, 225; 1979, 152, 193; 2007, 164–166; 2016, 95; Adam 2024, 58–59).⁷⁶ Izrazni obrazec o veliki razširjenosti slovenščine oziroma slovanščine nato zasledimo tudi pri baronu Herbersteinu (Simoniti 1978, 212–213; Adam 2024, 59) ter

v Bohoričevi in nadaljnjih slovenskih slovnica (Ahačič 2007, 208–209, 213; 2012, 183–184). Ni sicer znano, ali je ta topos pri Oberstainu in Herbersteinu nastal kot odgovor na zgoraj omenjeni prezir do Slovencev in slovenskega jezika ali mu je nemara botrovala praktična uporabnost slovenščine v diplomaciji pri komuniciranju z drugimi slovanskimi ljudstvi.⁷⁷

Po drugi strani se argument o veliki razširjenosti slovanskega jezika kot obramba pred negativnimi heterostereotipi o slovenščini in Slovencih nedvomno pojavi tudi pri protestantskih piscih Dalmatinu in Bohoriču v zgodnjih osemdesetih letih 16. stoletja. V nemškem predgovoru prevoda Biblije je Dalmatin po zgoraj omenjenem pasusu, v katerem je pojasnil, da nekateri slovenščine niso videli kot primerne za pisanje, tisk ali prevajanje, svojo materinščino vzel v bran rekoč, da slovenski oziroma slovanski jezik (»Windische sprach«) ni skrit v nekem kotu, temveč da je razširjen po silnih in številnih kraljestvih, da je razdeljen na številne dialekte ter da tudi dobiva zagon. Nadaljuje, da se slovenščina oziroma slovanščina ne govori le na Kranjskem, Spodnjem Štajerskem in Koroškem, temveč tudi v sosednjih deželah Hrvaški, Dalmaciji in Slovenski marki, na Krasu, v Metliki in Istri, poleg tega jo govorijo Čehi, Poljaki, »Moskoviti«, Rusi, Bosanci, Vlahi ter večji del ljudstev, ki si jih je podvrgel Turek. Zato naj bi bil ta jezik, tako Dalmatin, glavni na turškem dvoru (Sakrausky 1989, 593; Rajhman 1997, 283, 293).⁷⁸

Podobno se je tudi Bohorič v latinskem predgovoru svoje slovnice iz istega leta (1584)⁷⁹ zoperstavil tistim, ki o »našem slovenskem jeziku nespoštljivo sodijo in govoré«,⁸⁰ ter slovenščino predstavil kot enega od dialektov slovanščine, Slovence pa kot del »zelo močnega, domala po vsem svetu razširjenega« slovanskega naroda (Rupel 1934, 232). Na začetku zato tako kot Dalmatin poudari, da z imenom »Slovani« (»Slavico nomine«) (Bohorič 1987, 10)⁸¹ ne označuje »kakega v zakotnem kraju skritega, v določenih, in to le ozkih mejah zaprtega ljudstva« (Rupel 1934, 225), kar je bil očitno heterostereotip o Slovencih (Kočevar 2021, 34), temveč s Slovani pojmuje »vse krájjine in ljudi, kateri koli ali slovenski govore ali se jim očitno vidi, da jih veže zbog pretežno ujemajočega se besedišča bodisi nekako svaštvo bodi[si] krvno sorodstvo s slovanskim jezikom« (Rupel 1934, 225; prim. Rajšp 2022, 280).

O etimologiji imena Slovani Bohorič zapiše, da le-to izvira od slave (Rupel 1934, 226), na kar naj bi kazala tudi Ciceronova hvala bojevitosti (antičnih) Dalmatov. Za humanizem značilno vpletanje izvorov v klasični literarni kanon se nato nadaljuje s postavitvijo praznora Slovanov v čas trojanske vojne (Rupel 1934, 227). Nakar avtor poudarja veliko razširjenost slovanskega jezika, saj se po njegovem mnenju slovanska bese-

da razlega po večjem delu sveta, »če že ne po vsej zemlji«. Ko našteva posamezna slovanska ljudstva in dežele, poudarja, da Slovani prebivajo »od morjá do morjá« (Rupel 1934, 227–228),⁸² ter doda obširen seznam toponimov v srednji, vzhodni in jugovzhodni Evropi, ki naj bi bili (domnevno) slovanskega izvora (Rupel 1934, 228–30; o tem gl. Rajšp 2022, 367–368).

Bohorič nato navede tudi dva pravna vira legalnih pravic slovanskega jezika, in sicer »odredbo« cesarja Karla IV. (1316–1378), »naj se poslej še sinovi volilnih knezov uče med drugimi poglavitnimi jeziki tudi slovanskega« (Rupel 1934, 231), in (imaginarno) listino Aleksandra Velikega, s katero naj bi antični makedonski vladar Slovanom v zahvalo za pomoč pri osvajanjih dovolil, da smejo zavzeti najlepše pokrajine na severu in jugu Evrope (Rupel 1934, 235). Medtem ko se »odredba« Karla IV. po vsej verjetnosti nanaša na 31. člen njegove Zlate bule iz leta 1356, s katerim je cesar dejansko določil, naj se otroke oziroma naslednike štirih svetnih volilnih knezov cesarstva poleg nemščine, ki se je naučijo »po naravni poti«, od sedmega leta starosti dalje poučuje tudi v latinskem, italijanskem in slovanskem jeziku (»Slavica«) (Die Goldene Bulle 1978; o tem gl. Rajšp 2022, 368, 385–386),⁸³ se je z listino Aleksandra Velikega Bohorič verjetno skliceval na ponarejeni privilegij, znan tudi pod imenom *Decretum sive testimonium Alexandri Magni de Slavis*, ki je domnevno nastal v 14. stoletju na Češkem ali med južnimi Slovani (Simoniti 1978; prim. 2007, 169–170, 173–189; 2016, 97–98).

Ker je bila Bohoričeva slovnica posvečena izključno slovenskemu jeziku (Ahačič 2012, 213; Müller 2022), je topos o velikem slovanskem jeziku in narodu potrebno razumeti kot Bohoričev prispevek k premagovanju negativnih heterostereotipov o slovenščini. Že France Kidrič je tozadevno ugotavljal, da je delu slovenskih protestantov na konfesionalnem področju sledilo zbiranje »slovanskih narodno-poveličevalnih elementov«, ki naj bi svoj vrh doseglo prav s prvim slovenskim slovničarjem (Kidrič 1929–1938, 86–87). Primož Simoniti je prizadevanja slovenskih protestantov, zlasti Bohoriča, v vseevropskem »tekmovalstvu za nacionalno čast« (Hirschi 2012, 15), v povezavi s ponarejenim privilegijem Aleksandra Velikega, komentiral z besedami: »Vsekakor pa so ti moške v svoji vnemi, da poudarijo častitljivo, starodavno in slavno preteklost svojega preziranega in zaničevanega ljudstva, segli tudi po tem mistificiranem 'dokumentu', najsi je še tako iz trte zviti. A razumeti jih moramo iz njihovega časa, v katerem podobni falzifikati niso bili nikakršna redkost, [...]« (Simoniti 2007, 185; gl. tudi 1973, 232).

Bohoriču in Dalmatinu je pri sklicevanju na »slovanske brate« pomagalo tudi dejstvo, da slovenščina, kot omenjeno, do 19. stoletja ni imela

različnih označevalcev za *species* – Slovence in *genus* – Slovane (Lencek 1990, 94, 96; Müller 2022, 354), podobno pa lahko trdimo tudi za latinščino in do neke mere nemščino. Vendar je ob tem treba dodati, da sta se oba avtorja zavedala razlik med Slovenci kot podpomenko in Slovani kot nadpomenko. Dalmatin namreč nedvomno govori tudi o drugih slovanskih ljudstvih (»andere Windische Völcker«), ki lahko dobro razumejo »naš deželni jezik« (»vnser Landsprach«), če je pravilno govoren ali zapisan.⁸⁴ Tudi Bohorič na več mestih našteva različna slovanska ljudstva: Bosance, »(Moše ali) Moskovite«, Rutene, Hrvate (Rupel 1934, 227), Litvance, Poljake, Čehe, »Lužičane ali Vende«, Moravce, »Vlahe«, »Rascije«⁸⁵ in Bolgare, ter slovanske jezike, v katere je bila Biblija že prevedena: češčino, poljščino, rutenščino in »moskovitski jezik«⁸⁶ (Rupel 1934, 224).

12. Sklep

Na podlagi zgoraj povedanega lahko sklenemo, da protestantsko gibanje v zgodovini Slovencev ni zapustilo trajnih sledov na konfesionalnem področju, temveč pri razvoju etnične kolektivne identitete. Z oblikovanjem knjižnega jezika je bil v drugi polovici 16. stoletja namreč položen temelj za oblikovanje slovenske nacionalne literature. Poleg pisane besede – zlasti Dalmatinovega prevoda Biblije – je na avtorje naslednje, t. i. katoliške dobe slovenskega pismenstva ali dobe slovenskih rokopisov vplival tudi koncept »Cerkve Božje slovenskega jezika«, v mlajših slovenskih slovnica pa se je obdržal tudi topos o veliki razširjenosti slovenskega oziroma slovanskega jezika, ki so ga protestanti sicer podedovali od humanistov, vendar je svoj največji razcvet doživel v predgovoru Bohoričeve slovnice.

Drugi za izgradnjo etnične kolektivne identitete pomembni nastavki, ki jih opazimo zlasti v Trubarjevih besedilih – mit o slovenski etnični izbranosti, zametki nacionalnega diskurza in zgodovina Slovencev kot etnične celote – se sprva niso prijeli, saj je naslednji dve stoletji zaznamoval izrazit porast deželnih identitet. Kljub »baročnemu zastoju etnogeneze« (Kočevar 2019–2020, 384–387) v 17. in prvi polovici 18. stoletja so slovenski pisci z začetkom narodnega gibanja v drugi polovici 18. stoletja ponovno odkrili interes za zgodovino Slovencev ne glede na deželne meje, ki so delile njihov etnični prostor, in naposled v prvi polovici 19. stoletja do konca razvili tudi nacionalni diskurz. Podobno usodo so delili tudi integralni označevalci za slovenski etnični prostor, ki so se po začasnem izginotju v zgodnjem 17. stoletju ponovno pojavili z narodno prebujo.

Čeprav so bile mnoge ideje protestantskih piscev in njihova veroizpoved v drugi polovici 16. stoletja tako kot njihova literatura na Slovenskem razširjene zgolj v omejenih krogih, so raziskave nevtralnih virov pokazale, da samoopredeljevanje s slovensko etnično skupnostjo ni bilo omejeno zgolj na izobraženo elito, temveč so se kot Slovenke in Slovenci opredeljevali tudi pripadniki kmečkega stanu že pred Trubarjevo evokacijo »ljubih Slovencev« leta 1557. Poleg tega etnična avtoidentifikacija v času verskega razkola ni ostala omejena na protestante, temveč je izpričana tudi pri katoličanih. Potemtakem lahko podobno kot Justine Smithuis na primeru poznosrednjeveških Frizijcev ugotovimo, da je slovenska etnična skupnost v drugi polovici 16. stoletja izpolnjevala vse kriterije, s katerimi je Anderson opredelil zamišljeno skupnost, razen suverenosti. Kljub mitu o etnični izbranosti, konceptu slovenske Cerkve in zametkom nacionalnega diskurza Slovenci v obravnavanem obdobju namreč niso imeli ne političnih atributov ne tovrstnih aspiracij, predstavljali pa so samo-zavedajočo se etnično zamišljeno skupnost s prepoznavno kolektivno identiteto.

Zahvala

Prispevek je nastal v okviru temeljnega raziskovalnega projekta Kolektivne identitete in stanovska družba med Srednjo in Jugovzhodno Evropo od iznajdbe tiska do pojava narodnih gibanj (J6-60104) in raziskovalnega programa PODOBA – BESEDA – ZNANJE. Življenje idej v prostoru med vzhodnimi Alpami in severnim Jadranom 1400–1800 (P6-0437), ki ju iz javnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Viri in literatura

- Adam, L., 2024. »Hvalnica« za cesarja Maksimilijana I. V L. Adam, P. Lampe & J. Sinobad (ur.) *Panegirično pismo Pavla Oberstaina cesarju Maksimilijanu I.* Knjižnica Antona Tomaža Linhart, Radovljica, 55–60.
- Ahačič, K., 2005. Vsaki jesik bode Boga sposnal – vpliv Biblije na Bohoričevo in Dalmatinovo pisanje o jeziku in jezikih leta 1584. V M. Stabej (ur.) *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj*. Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, Ljubljana, 102–109.
- Ahačič, K., 2007. *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: protestantizem*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana.

- Ahačič, K., 2012. *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba (1600–1758)*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana.
- Ahačič, K., 2014. Veliki slovenski cerkveni red. V K. Ahačič (ur.) *Cerkovna ordninga: znanstvenokritična izdaja z znotrajjezikovnim prevodom v sodobni slovenski knjižni jezik*. ZRC SAZU, Združenje Trubarjev forum, Ljubljana, 501–533.
- Ahačič, K., 2022. Uraški biblijski zavod – Trubarjeva pot od navdušenja do razočaranja ter njegov odnos do hrvaških tiskov. V M. Šekli & L. Rezoničnik (ur.) *Slovenski jezik in književnost med kulturami*. Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana, 225–238.
- Ahačič, K., 2024. *Stati inu obstat: prvih petdeset slovenskih knjig*. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Ahačič, K. & Testen, P. (ur.), 2011. *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji: v počastitev 500. obletnice rojstva Primoža Trubarja*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana.
- Amon, K., 1992. Innerösterreich: Die Territorien des Reichs im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. V A. Schindling & W. Ziegler (ur.) *Die Territorien des Reichs im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung: Land und Konfession 1500–1650. 1, Der Südosten*. Aschendorff, Münster, 102–116.
- Anderson, B., 2007. *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Studia humanitatis, Ljubljana.
- Anonymous, 1878. *Österreichs Kriege seit 1495: chronologische Zusammenstellung der Schlachten, Gefechte, Belagerungen etc.* Commissions-Verlag L. W. Seidel & Sohn, Wien.
- Armstrong, J. A., 1982. *Nations Before Nationalism*. University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Beguš, I. & Panjek, A., 2024. Mejniki zahodne meje: prelomnice 1420–1866. *Pri-spevki za novejšo zgodovino* 64 (3), 14–36.
- Benedik, M., 1986. Izhodišča in nameni Trubarjevega delovanja. *Bogoslovni vestnik* 46 (3), 217–225.
- Benedik, M., 1991. Protireformacija in katoliška prenova. V M. Benedik (ur.) *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*. Mohorjeva družba, Celje, 113–152, 444.
- BH 1584 = Bohorič, A., 1584. *Arcticae horulae fuccifivae*. Wittenberg.
- Bireley, R., 2014. *Ferdinand II, Counter-Reformation Emperor, 1578–1637*. Cambridge University Press, New York.
- Bohorič, A., 1987. *Arcticae horulae succisivae = Zimske urice proste*. Obzorja, Maribor.
- Bohorič, A., Novomeški, H. & Mayr, J. J., 1715. *Grammatica Latino-Germanico-Slavonica: ex pervetusto exemplari ad modernam in Carniolicâ linguâ loquendi methodum accommodata, a plurimis expurgata mendis, & Germanicis aucta dictionibus*. J. G. Mayr, Labaci.

- Brunner, O., 2015. *Land and Lordship: Structures of Governance in Medieval Austria*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Byloff, F., 1931. Johannes Wendtseisen, ein steirischer Hexenschriftsteller und Hexenverfolger: Ein Beitrag zur Psychologie des Richters. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 26, 218–230.
- Cavazza, S., 1994. La controriforma nella contea di Gorizia. V F. M. Dolinar (ur.) *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628 = Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628 = Riforma cattolica e controriforma nell'Austria interna 1564–1628*. Hermagoras = Mohorjeva, Klagenfurt etc., 143–153.
- Cevc, T., 2000. Genese der slowenischen Volkskultur. V R. Bratož (ur.) *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo: začetki slovenske etnogeneze = Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche: Anfänge der slowenischen Ethnogenese*, zv. 1. Narodni muzej Slovenije, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 559–580.
- Coseriu, E., 1995. Das westeuropäische Bild vom Südslawischen zur Zeit Primus Trubers. V R.-D. Kluge (ur.) *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen: Primus Truber und seine Zeit: Intentionen, Verlauf und Folgen der Reformation in Württemberg und Innerösterreich*. O. Sagner, München, 174–185.
- Črnčič, I. (ur.), 1886. *Prilozi k razpravi: Imena Slovjenin i Ilir u našem gostinju u Rimu poslije 1453 god*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1–164.
- DB 1578 = Dalmatin, J., 1578. *Biblie, tu ie, vsiga Svetiga pisma prvi deil*. Ljubljana.
- DB 1584 = Dalmatin, J., 1584. *Biblia*. Wittenberg.
- DC 1579 = Dalmatin, J., 1579. *Ta celi catehismvs*. Ljubljana.
- DC 1585 = Dalmatin, J., 1585. *Ta kratki wirtemberski Catechismus*. Wittenberg.
- DJ 1575 = Dalmatin, J., 1575. *Jesus Sirah*. Ljubljana.
- Dolinar, F. M., 1986. Od reforme do reformacije. *Bogoslovni vestnik* 46 (3), 205–216.
- Dolinar, F. M., 2008. Protireformacija v notranjeavstrijskih deželah in usoda protestantov. *Stati inu obstatu* 4 (7-8), 138–146.
- Dolinar, F. M., 2011a. Die Gegenreformation in Innerösterreich und das Schicksal der Protestanten. V S. Lorenz, A. Schindling & W. Setzler (ur.) *Primus Truber 1508–1586: Der slowenische Reformator und Württemberg*. W. Kohlhammer, Stuttgart, 327–340.
- Dolinar, F. M., 2011b. Politische Rekatholisierung und katholische Reform in Innerösterreich am Beispiel des Laibacher Bischofs Tomaž Hren (1597/99–1630). V S. Lorenz, A. Schindling & W. Setzler (ur.) *Primus Truber 1508–1586: Der slowenische Reformator und Württemberg*. W. Kohlhammer, Stuttgart, 341–351.

- Dolinar, F. M., Gabrič, A., Golec, B., Kosi, M., Nabergoj, T. & Rihtaršič, M., 2011. *Slovenski zgodovinski atlas*. Nova revija, Ljubljana.
- Fuerst-Bjeliš, B., 2014. Territorialisation and De-territorialisation of the Borderlands Communities in the Multicultural Environment: Morlachia and Little Wallachia. *Acta Geographica Bosniae et Herzegovinae* 12 (1), 45–53.
- Fujs, M., 2004. Prekmurje – podoba prostora. *Podravina* 3 (6), 49–62.
- Garber, J., 1993. Vom universalen zum endogenen Nationalismus. Die Idee der Nation im deutschen Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit. V H. Scheuer (ur.) *Dichter und ihre Nation*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 16–37.
- Glonar, J., 2013. Herberstein, Sigismund, baron (1486–1566). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi228885/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop 21. avgust 2025).
- Golec, B., 2007. Meščanska naselja Vipavske in njihove posebnosti do konca fevdalne dobe. V M. Preinfalk (ur.) *Iz zgodovine Goriške*. Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 201–230.
- Golec, B., 2021. Okoliščine nastanka Recljevega prevoda Gorskih bukev. V A. Jelovšek (ur.) *Gorske bukve 1582: Gornih bukvi od krajlove svetlosti ofen inu potrjen general inu privilegium. Iz nov v slavenski jezik iztulmačan skuži Andreja Recla, farmostru na Raki: znanstvenokritična izdaja*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 121–135, 298–299, 307–308.
- Golec, B., 2022. Karniolizacija: stranpot v slovenski etnogenezi? V V. Kočevar (ur.) *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja: slovenski pogledi*. Založba ZRC, Ljubljana, 147–197.
- Golec, B., 2024. Nedokončani proces karniolizacije. *Kronika* 72 (3), 463–474.
- Golia, M., 2001. Herbersteinovo življenje. V S. Herberstein, *Moskovski zapiski*. Slovenska matica, Ljubljana, 187–195.
- Gorski, P. S., 2000. The Mosaic Moment. An Early Modernist Critique of Modernist Theories of Nationalism. *American Journal of Sociology* 105, 1428–1468.
- Die Goldene Bulle: das Reichsgesetz Kaiser Karls IV. vom Jahre 1356*. 1978. Böhlau, Weimar, <https://goldene-bulle.bbaw.de/text.html> (dostop 10. april 2026).
- Grdina, I., 1999a. *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*. Obzorja, Maribor.
- Grdina, I., 1999b. Trubar, Primož. V M. Javornik et al. (ur.) *Enciklopedija Slovenije*, zv. 13. Mladinska knjiga, Ljubljana, 372–378.
- Grdina, I., 2006. Do »fine moke 00« mleto Trubarjevo vprašanje. *Stati inu obstatu* 2 (3-4), 202–235.
- Grdina, I., 2007. Reformacijski tokovi na Slovenskem. *Zgodovinski časopis* 61 (1-2), 59–74.
- Grdina, I., 2011. *Sfinga brez uganke*. Nova revija, Ljubljana.

- Grdina, I., 2014. Zamišljena nezgodovina. *Pogledi*, 8. julij 2014, <https://pogledi.delo.si/knjiga/zamisljena-nezgodovina> (dostop 6. september 2024).
- Grdina, I., 2021. Slovensko samooblikovanje I. V D. Darovec & D. Rupel (ur.) *30 let slovenske države*. Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Založba Annales, Koper; Inštitut IRRIS, Marezige, str. 11–18.
- Grdina, I., 2025. Od kdaj smo Slovenci? Dolgotrajna pravda med znanstveniki in politikanti. V B. Golec (ur.) *Naši temelji in okviri. Slovenci in Slovenija v zgodovini*. Družina, Ljubljana, 33–36.
- Grdina I. & Vinkler J. (ur.), 2002–2028. *Zbrana dela Primoža Trubarja*. Pedagoški inštitut, Ljubljana, <https://www.pei.si/zaloznistvo/zbrana-dela-primoza-trubarja/> (dostop 27. maj 2026).
- Gruden, J., 1992. *Zgodovina slovenskega naroda*. Del 1. Mohorjeva družba, Celje.
- Hastings, A., 1997. *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism. The Wiles Lectures Given at the Queen's University of Belfast*. Cambridge University Press, Cambridge, New York.
- Herrmann, H. P., 2023. *Identität und Machtanspruch: deutscher Frühnationalismus um 1500? Geschichte, Theorie und Wirkungsmechanismen*. Wallstein, Göttingen.
- Hirschi, C., 2002. Das humanistische Nationskonstrukt vor dem Hintergrund modernistischer Nationalismustheorien. *Historisches Jahrbuch* 122, 355–396.
- Hirschi, C., 2012. *The Origins of Nationalism: An Alternative History from Ancient Rome to Early Modern Germany*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Höfler, J., 2009. *Trubarjevi »Lubi Slovenci« ali Slovenija pred 650 leti v Strasbourg: o pojmu Slovenije v srednjem veku*. Samozaložba, Ljubljana.
- Hoppenbrouwers, P., 2010. The Dynamics of National Identity in the Later Middle Ages. V R. Stein & J. Pollmann (ur.) *Networks, Regions, and Nations: Shaping Identities in the Low Countries, 1300–1650*. Brill, Leiden, Boston, 19–41.
- Ivešić, T., 2015. Jernej Kosi: Kako je nastal slovenski narod: začetki slovenskega nacionalnega gibanja v prvi polovici 19. stoletja. *Tretji dan* 44 (1-2), 135–140.
- Jelovšek, A., 2019. Poimenovanja Turkov in muslimanov pri Trubarju in drugih protestantskih piscih 16. stoletja. *Slavia Centralis* 12 (1), 169–181.
- Jelovšek, A., 2023. The 16th-Century Slovenian Literary Standard and Slovenian Manuscript Texts from the Second Half of the 16th Century and Early 17th century. *Linguistica* 63 (1-2), 143–176.
- Jelovšek, A., 2024. Vpliv Bohoričeve slovnice na Hipolitov trijezični slovar. V M. Jesenšek (ur.) *Pleteršnikova dediščina: ob stoletnici smrti Maksa Pleteršnika*. Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, Maribor, 240–254.
- Jesenšek, M., 2008. Trubarjev gmajn jezik kot osnova za prvo slovensko knjižno normo. *Slavia Centralis* 1 (2), 5–14.

- Johnson, L., 1995. Imagining Communities: Medieval and Modern. V S. Forde, L. Johnson & A. V. Murray (ur.) *Concepts of National Identity in the Middle Ages*. Leeds Studies in English, University of Leeds, Leeds, 1–19.
- JPo 1578 = Juričič, J., 1578. *Postilla*. Ljubljana.
- Katičič, R., 1996. *Ein Ausblick auf die slawischsprachige Völkerwelt im Südosten*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- KB 1566 = Krelj, S., 1566. *Otrozhia biblia*. Regensburg.
- Kerčmar, V. & Kerčmar, J., 1995. *Evangeličanska cerkev na Slovenskem*. Evangeličanska cerkev v Sloveniji, Murska Sobota.
- Kerševan, M., 2008. Trubarjeva »cerkev Božja slovenskega jezika« in »narod slovenskega jezika«. *Stati inu obstatu* 4 (7-8), 188–202.
- Kerševan, M., 2009. Božja beseda in/kot ljudski jezik pri slovenskih protestantih 16. stoletja. *Slavistična revija* 56/57 (4-1), 23–34.
- Kidrič, F., 1929–1938. *Zgodovina slovenskega slovstva: od začetkov do marčne revolucije: razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature*. Slovenska matica, Ljubljana.
- Klemenčič, K., 2010. Matija Trost in prva Trubarjeva biografija. *Stati inu obstatu* 11/12, 78–110.
- Kočevar, V., 2016. *Vojvodina Kranjska v času Ferdinanda II. (1595–1637): politična zgodovina osrednje slovenske dežele*. Doktorska disertacija. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana.
- Kočevar, V., 2019–2020. Ali je slovenska etnična identiteta obstajala v prednacionalni dobi?: Kolektivne identitete in amplitude pomena etničnosti v zgodnjem novem veku (1.–3. del). *Zgodovinski časopis* 73 (1-2), 88–116; 73 (3-4), 366–411; 74 (1-2), 38–95.
- Kočevar, V., 2020. Patent cesarja Ferdinanda II. o spreobrnjenju ali izselitvi protestantskega plemstva notranjeavstrijskih dežel iz leta 1628: kritična objava in prevod. *Arhivi* 43 (2), 381–426.
- Kočevar, V., 2021. Vloga reformacije v slovenski etnogenezi: etnična kolektivna identiteta na premici zgodovine dolgega trajanja. *Stati inu obstatu* 17 (33), 13–46.
- Kočevar, V., 2022. Romanje slovenske »nacije« v Porenje kot znamenje etnične kolektivne identitete. V V. Kočevar (ur.) *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja: slovenski pogledi*. Založba ZRC, Ljubljana, 299–355.
- Kočevar, V., 2024. Teorije in praksa raziskovanja zgodovine slovenske identitete. *Kronika* 72 (3), 428–461.
- Kočevar, V., 2025. Protireformacija in rekatolizacija protestantskega plemstva na Kranjskem. V D. Kos (ur.) *Ambicije, karierizem in elite: materialno-socialne strategije, prakse in komunikacija plemiških elit na Slovenskem v zgodnjem novem veku*. Založba ZRC Ljubljana, 13–61.

- Korun, B. (ur.), 2012. *Slovenci v zgodnjem srednjem veku: zbornik člankov*. Svetovni slovenski kongres = Slovenian World Congress, Ljubljana.
- Kos, F., 1906. *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Druga knjiga (l. 801–1000)*. Leonova družba, Ljubljana.
- Kosi, J., 2008. O pogojenosti »nacionalne zgodovine« z »nacionalnim« – proces formiranja slovenskega naroda kot primer. V N. Troha, M. Šorn & B. Balkovec (ur.) *Evropski vplivi na slovensko družbo*. Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 93–101.
- Kosi, J., 2010. Je bil proces formiranja slovenskega naroda v 19. stoletju res zgolj končni nasledek tisočletne slovenske kontinuitete? *Zgodovinski časopis* 64 (1-2), 154–175.
- Kosi, J., 2016. *Kako je nastal slovenski narod: začetki slovenskega nacionalnega gibanja v prvi polovici 19. stoletja*. Sophia, Ljubljana.
- Kosi, J. & Stergar, R., 2016. Kdaj so nastali »lubi Slovenci«? O identitetah v prednacionalni dobi in njihovi domnevni vlogi pri nastanku slovenskega naroda. *Zgodovinski časopis* 70 (3-4), 458–488.
- Kosi, M., 1998. *Potujoči srednji vek: cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*. ZRC SAZU, Založba ZRC, Ljubljana.
- KPo 1567 = Krelj, S., 1567. *Postilla slovenska*. Regensburg.
- Lazar, T., 2022. Poznosrednjeveško vojskovanje kot kovačnica kolektivnih identitet: slovenska izkušnja? V V. Kočever (ur.) *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja: slovenski pogledi*. Založba ZRC, Ljubljana, 53–84.
- Leeb, R., 2003. Der Streit um den wahren Glauben – Reformation und Gegenreformation in Österreich. V H. Wolfram (ur.) *Geschichte des Christentums in Österreich: Von der Spätantike bis zur Gegenwart*. Verlag Carl Ueberreuter, Wien, 145–279.
- Leeb, R., 2006a. Der Augsburger Religionsfrieden und die österreichischen Lande. *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich* 122, 23–54.
- Leeb, R., 2006b. Staatsgewalt und Seelenheil: Die „Gegenreformation“ in Innerösterreich als Modellfall. V F. Schweizer (ur.) *Religion, Politik und Gewalt: Kongressband des XII. Europäischen Kongresses für Theologie 18.–22. September 2005 in Berlin*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 490–509.
- Leeb, R., 2008. Die Gegenreformation. Das Buch zum Weg. V R. Leeb, A. Schweighofer & D. Weigl (ur.) *Kirchen-, Kunst- und Kulturgeschichte am Weg des Buches*. Edition Tandem, Salzburg, 168–171.
- Lencek, R. L., 1990. The Terms Wende–Winde, Wendisch–Windisch in the Historiographic Tradition of the Slovene Lands. *Slovene Studies* 12 (1), 93–97.
- Luschin von Ebengreuth, A., 1884–1887. Windische Wallfahrer am Niederrhein. V F. Schumi (ur.) *Archiv für Heimatkunde: Geschichtsforschungen, Quellen, Urkunden und Regesten*, zv. 2. Laibach, 72–108.

- Makarovič, G., 2008. *Ko še nismo bili Slovenci in Slovenke: novoveške etnične identitete pred slovensko narodno zavestjo*. Slovenska matica, Ljubljana.
- Makuc, N., 2026. The Impact of the Borderland Situation in the Habsburg County of Gorizia on Its Internal Dynamics. *Zgodovinski časopis* 80 [v tisku].
- Mayer, K. & Münkler, H., 1998. Die Erfindung der italienischen Nation in den Schriften der Humanisten. V Münkler, H., Grünberger, H. & Mayer, K. *Nationenbildung: die Nationalisierung Europas im Diskurs humanistischer Intellektueller: Italien und Deutschland*. Akademie Verlag, Berlin, 75–161.
- Mecenseffy, G., 1956. *Geschichte des Protestantismus in Österreich*. Hermann Böhlaus Nachf, Graz, Köln.
- Merian der Ältere, M., 2005 [1649]. *Topographia provinciarum Austriacarum Austriae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Tyrolis etc.* Archiv Verlag, Wien.
- Mertens, D., 1977. *Reich und Elsaß zur Zeit Maximilians I.: Untersuchungen zur Ideen- und Landesgeschichte im Südwesten des Reiches am Ausgang des Mittelalters*. Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, Freiburg i. Br.
- Mugerli, M., 2010. Povezanost švicarske in slovenske reformacije. V A. Bjelčevič (ur.) *Reformacija na Slovenskem (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva)*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana, 619–625.
- Müller, J., 2003. Raba imena Slovenci v 16. stoletju. V J. Toporišič (ur.) *Škrabčeva misel IV*. Frančiškanski samostan Kostanjevica, Nova Gorica, 21–41.
- Müller, J., 2012. Etno- in lingvonimi, povezani s Slovenci. V B. Korun (ur.) *Slovenci v zgodnjem srednjem veku*. Svetovni slovenski kongres, Ljubljana, 47–71.
- Müller, J., 2022. Adam Bohorič in Slavi. V M. Jesenšek (ur.) *Novi pogledi na Adama Bohoriča*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 339–359.
- Münkler, H., 1989. Nation als politische Idee im frühneuzeitlichen Europa. V K. Garber (ur.) *Nation und Literatur im Europa der Frühen Neuzeit*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 56–86.
- Münkler, H., 1997. Sprache als konstitutives Element nationaler Identität im Europa des späten Mittelalters. V D. Naguschewski & J. Trabant (ur.) *Was heißt hier „fremd“? Studien zu Sprache und Fremdheit*. Akademie-Verlag, Berlin, 115–135.
- Münkler, H. & Grünberger, H., 1994. Nationale Identität im Diskurs der Deutschen Humanisten. V H. Berding (ur.) *Nationales Bewußtsein und kollektive Identität*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 211–248.
- Nared, A., 2009. *Dežela – knez – stanovi: oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana.
- Novak, F., 2007. Trubarjev Philopatridus Illyricus. *Jezikoslovni zapiski* 13 (1-2), 297–302.
- Ogrin, M., 2020. Slovenski rokopisi 17. stoletja v senci tridesetletne vojne in »doba književnega zastoja«. V V. Kočevar (ur.) *Tridesetletna vojna in Slovenci*:

- evropski konflikt in slovenski prostor v prvi polovici 17. stoletja*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 375–398.
- Orel, I., 2010. Kranjski jezik v besedilih 16. in začetka 17. stoletja. V A. Bjelčevič (ur.) *Reformacija na Slovenskem (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva)*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana, 401–415.
- Ožinger, A., 1991. Kriza cerkvenega življenja in reformacija na Slovenskem. V M. Benedik (ur.) *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*. Mohorjeva družba, Celje, 93–112, 443.
- *P 1563 = Matija Klombner & Jurij Juričič (ur.), 1563: *Ene duhovne peisni*. Tübingen.
- Pálffy, G., 2021. *Hungary between Two Empires 1526–1711*. Indiana University Press, Bloomington.
- Pogorelec, B., 2011. *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika: jezikoslovni spisi I*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana.
- Pörtner, R., 2002. Confessionalization and Ethnicity: The Slovenian Reformation and Counter-Reformation in the 16th and 17th Centuries. *The Archive for Reformation History* 93, 239–277.
- Rajhman, J. (ur.), 1997. *Pisma slovenskih protestantov = Briefe der slowenischen Protestanten*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Ljubljana.
- Rajhman, J., 2013. Trubar, Primož (med 1507 in 1509–1586). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi729148/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop 10. april 2026).
- Rajšp, V., 1994. Protireformacija na Kranjskem na primeru župnije Škocjan pri Turjaku. V F. M. Dolinar (ur.) *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628*. Hermagoras = Mohorjeva, Klagenfurt etc., 203–210.
- Rajšp, V., 2010. Reformacija na Slovenskem. *Stati inu obstatu* 11/12, 120–136, 271.
- Rajšp, V., 2011. Die Reformation bei den Slowenen. V V. Rajšp (ur.) *Die Reformation in Mitteleuropa: Beiträge anlässlich des 500. Geburtstages von Primus Truber, 2008 = Reformacija v srednji Evropi: prispevki ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana; Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien, 23–36.
- Rajšp, V., 2022. Slovenci (Windische), Slovani (Windische – Slavi), Nemci (Germani) v Bohoričevem predgovoru *Arcticae horulae succisivae*. V M. Jesenšek (ur.) *Novi pogledi na Adama Bohoriča*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 360–393.
- Rotar, J., 1987. Toponimika in etnika v Trubarjevih predgovorih in posvetih. *Zgodovinski časopis* 41 (3), 465–472.
- Rotar, J., 1988. Viri Trubarjevega poimenovanja dežel in ljudstev in njegova dediščina. *Zgodovinski časopis* 42 (3), 315–361.

- Rupel, M. (ur.), 1934. *Slovenski protestantski pisci*. Tiskovna zadruga, Ljubljana.
- Rupel, M., 1952. Primož Trubar in formula concordiae. V M. Rupel (ur.) *Drugi Trubarjev zbornik: ob štiristoletnici slovenske knjige*. Slovenska matica, Ljubljana, 65–112.
- Rupel, M., 1962. *Primož Trubar: življenje in delo*. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Rupel, M., 1966. *Slovenski protestantski pisci*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Sakrausky, O. (ur.), 1989. *Primus Truber: deutsche Vorreden zum slowenischen und kroatischen Reformationswerk*. Evangelischer Presseverband, Wien.
- Sayer, D., 2000. *The Coasts of Bohemia: A Czech History*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Schmidt, W. A., 1908. Die Gegenreformation in Görz-Gradiska. *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich* 29, 86–133.
- Schulze, H., 2003. *Država in nacija v evropski zgodovini*. Založba /*cf, Ljubljana.
- Scott, T., 2017. The Problem of Nationalism in the Early Reformation. *Renaissance and Reformation / Renaissance et Réforme* 40 (4), 161–177.
- Simoniti, P., 1973. Dekret ali pričevanje Aleksandra Velikega o Slovanih. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 44 = n. v. 9 (2), 225–233.
- Simoniti, P., 1978. Humanist Pavel Oberstain in njegova De Maximiliani laudibus epistola 1513. *Živa antika* 28, 207–229.
- Simoniti, P., 1979. *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*. Slovenska matica, Ljubljana.
- Simoniti, P., 2007. *Med humanisti in starimi knjigami: prispevki k slovenski kulturni zgodovini*. Slovenska matica, Ljubljana.
- Simoniti, P., 2010. Postojnski grad v letu 1508 in Maksimilijan I. z vzdevkom »Leviades«. *Zgodovinski časopis* 64 (1-2), 116–135.
- Simoniti, P., 2016. Renesančni humanizem pri Slovencih. V F. Adam & N. Grafenauer (ur.) *Humanizem in humanistika: simpozij*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 86–100, 332.
- Slamič, A., 1922. Zavod sv. Hieronima v Rimu in Slovenci. *Bogoslovni vestnik* 2 (1), 20–35.
- Slodnjak, A., 1975. *Obrazi in dela slovenskega slovstva*. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Smith, A. D., 1991. *National Identity*. Penguin Books, London etc.
- Smithuis, J., 2010. The Imagined Community of Friesland in the Late Middle Ages. V R. Stein & J. Pollmann (ur.) *Networks, Regions, and Nations: Shaping Identities in the Low Countries, 1300–1650*. Brill, Leiden, Boston, 73–89.
- Snoj, M., 2022. Slovanski jezik v vzhodnih Alpah na prelomu prvega in drugega tisočletja, slovenščina in Slovenci. V V. Kočevar (ur.) *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja: slovenski pogledi*. Založba ZRC, Ljubljana, 11–25.

- Stabéj, J., 1965. *Staro božjepotništvo Slovencev v Porenje*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.
- StLA, I. Ö. HK (Steiermärkisches Landesarchiv, Innerösterreichische Hofkammer), Urbar und Buchreihe, K 104, U 37, Urbar Rann 1585.
- StLA, Stockurbare, Band 62, Heft 141, Urbar Rann ca. 1526.
- Strohmeyer, A., 2001. Vom Widerstand zur Rebellion. Praxis und Theorie des ständischen Widerstands in den östlichen österreichischen Ländern im Werden der Habsburgermonarchie (ca. 1550–1650). V R. v. Friedeburg (ur.) *Widerstandsrecht in der frühen Neuzeit: Erträge und Perspektiven der Forschung im deutsch-britischen Vergleich*. Duncker & Humblot, Berlin, 207–243.
- ŠAK (Škofijski arhiv Koper), KA Dop 4/14, fol. 27 (1486, junij 19., Koper).
- Štih, P., 1997. Slovenci. Ime. V M. Javornik et al. (ur.) *Enciklopedija Slovenije*, zv. 11. Mladinska knjiga, Ljubljana, 165–166.
- Štih, P., Simoniti, V. & Vodopivec, P., 2008. *Slovenska zgodovina: družba – politika – kultura*. Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana.
- Štuhec, M., 2008. Reformacijska gibanja v okviru evropskega 16. stoletja. *Slavia Centralis* 1 (1), 5–20.
- TA 1550 = Trubar, P., 1550. *Abecedarium vnd der klein Catechismus*. Schwäbisch Hall.
- TA 1555 = Trubar, P., 1555. *Abecedarium*. Tübingen.
- TAr 1562 = Trubar, P., 1562. *Articuli oli delli, te prave stare vere kerszhanske*. Tübingen.
- TC 1550 = Trubar, P., 1550. *Catechismus*. Schwäbisch Hall.
- TC 1555 = Trubar, P., 1555. *Catechismus*. Tübingen.
- TC 1574 = Trubar, P., 1574. *Ta celi Catehismus*. Tübingen.
- TC 1575 = Trubar, P., 1575. *Catehismus sdveima islagama*. Tübingen.
- TE 1555 = Trubar, P., 1555. *Ta evangeli svetiga Matevsha*. Tübingen.
- TfC 1595 = Trubar, F., 1595. *Ta celi Catehismus, eni Pfalmi*. Tübingen.
- Tilly, C., 2005. *Evropske revolucije 1492–1992*. Založba /*cf, Ljubljana.
- TkM 1579 = Tulščak, J., 1579. *Kerfzhanske leipe molitve*. Ljubljana.
- TL 1561 = Trubar, P., 1561. *Svetiga Pavla ta dva listy*. Tübingen.
- TL 1567 = Trubar, P., 1567. *Svetiga Pavla lystuvi*. Tübingen.
- TO 1564 = Trubar, P., 1564. *Cerkovna ordninga*. Tübingen.
- Torkar, S., 2008. Gorazd Makarovič, Ko še nismo bili Slovenci in Slovenke. Novoveške etnične identitete pred slovensko narodno zavestjo [...]. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 48 (3-4), 116–117.
- TPo 1595 = Trubar, P., 1595. *Hijfna Postilla*. Tübingen.

- TPs 1566 = Trubar, P., 1566. *Ta Celi Pfalter Davidou*. Tübingen.
- TPs 1567 = Trubar, P., 1567. *Eni Pfalmi, ta celi Catehismus*. Tübingen.
- TR 1558 = Trubar, P., 1558. *En regishter, ena kratka Poftilla*. Tübingen.
- TR 1561 = Trubar, P., 1561. *Regifter vnd summarifcher Inhalt*. Tübingen.
- Trubar, P., 1897. *Primus Trubers Briefe / mit den dazu gehörigen Schriftstücken gesammelt und erläutert von Theodor Elze*. Litterarischer Verein in Stuttgart, Tübingen.
- Trubar, P., 2011. *Nemški spisi (1550–1581)*. V E. Vrečko (ur.), *Zbrana dela Primoža Trubarja*, zv. 11. Pedagoški inštitut, Ljubljana, <https://www.pei.si/ISBN/zbrana-dela-primoza-trubarja-xi-primoz-trubar-nemski-spisi-1550-1581/> (dostop 15. maj 2026).
- Trubar, P., 2014. *Cerkveni red (1564)*. V K. Ahačič (ur.) *Cerkovna ordninga: znanstvenokritična izdaja z znotrajjezikovnim prevodom v sodobni slovenski knjižni jezik*. ZRC SAZU, Združenje Trubarjev forum, Ljubljana.
- Trubar, P., 2015. *Pisma*. V E. Vrečko & F. Krajnc-Vrečko (ur.) *Zbrana dela Primoža Trubarja*, zv. 10. Pedagoški inštitut, Ljubljana, <https://www.pei.si/ISBN/zbrana-dela-primoza-trubarja-x-primoz-trubar-pisma/> (dostop 15. maj 2026).
- TT 1557 = Trubar, P., 1557. *Ta prvi deil tiga Noviga testamenta*. Tübingen.
- TT 1560 = Trubar, P., 1560. *Ta drugi deil tiga Noviga testamenta*. Tübingen.
- TT 1577 = Trubar, P., 1577. *Noviga testamenta pusledni deil*. Tübingen.
- TT 1581–82 = Trubar, P., 1581–1582. *Ta celi novi Teftament*. Tübingen.
- TtPre 1588 = Trost, M., 1588. *Ena lepa inu pridna prediga*. Tübingen.
- Valvasor, J. V., 1689. *Die Ehre dess Hertzogthums Crain: das ist, wahre, gründliche und recht eigentliche Belegen- und Beschaffenheit dieses ... Römisch-Keyserlichen herrlichen Erblandes*. Wolfgang Moritz Endter, Nürnberg.
- Vidmar, L., 2013. Požiga protestantskih knjig v Ljubljani leta 1600 in 1601: med zgodovino in mitom. *Kronika* 61 (2), 189–216.
- Vidmar, L., 2021. Schönlebnova izdaja Lekcionarja in koncept slovenske Cerkve oziroma slovenskih Cerkva. V M. Deželak Trojar (ur.) *Janez Ludvik Schönleben v luči novih raziskav*. Založba ZRC, Ljubljana, 229–256.
- Vidmar, L., 2025. Zoisova revizija preroda slovenskega jezika (1819). V L. Vidmar (ur.) *Zois: študije*. Založba ZRC, Ljubljana, 163–185.
- Vilhar, S., 1969. O Marini Slovenki iz vasi Dekanov pri Kopru. *Jadranski koledar*, 213–214.
- Vinkler, J., 2011. *Uporniki, »hudi farji« in Hudičevi soldatje: podobe iz evropskih in »slovenskih« imaginarijev 16. stoletja*. Pedagoški inštitut, Ljubljana.
- Vinkler, J., 2014. Cerkovna ordninga Primoža Trubarja kot politično dejanje. *Stati inu obstati* 19/20, 14–35, 425–427.

- Vinkler, J., 2020. *Izpod krivoverskega peresa: slovenska književnost 16. stoletja in njen evropski kontekst*. Založba Univerze na Primorskem, Koper.
- Vrhovec, J., 1900. Der schwäbische Chronist Burghard Zink und eine interessante Schule zu Reifnitz in Unterkrain. *Mittheilungen des Musealvereins für Krain* 13 (1), 1–16.
- Winkelbauer, T., 2003. *Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter, Teil 2*. C. Ueberreuter, Wien.
- ZRC SAZU, ISJFR (Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša), Oddelek za zgodovino slovenskega jezika, Listkovna kartoteka za SSKJ16.
- Žnidaršič Golec, L., 2000. *Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila*. Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti, Ljubljana.
- Žnidaršič Golec, L., 2009. Trubarjeva »Cerkovna ordninga« med želenim in živetim. V S. Jerše (ur.) *Vera in hotenja: študije o Primožu Trubarju in njegovem času*. Slovenska matica, Ljubljana, 224–242.
- Žnidaršič Golec, L., 2010. Humanizem Primoža Trubarja. *Ars & humanitas* 4 (1-2), 246–255.
- Žnidaršič Golec, L., 2011. Die „Slowenische Kirchenordnung“ von 1564 zwischen Wunsch und Wirklichkeit. V S. Lorenz, A. Schindling & W. Setzler (ur.) *Primus Truber 1508–1586: der slowenische Reformator und Württemberg*. W. Kohlhammer, Stuttgart, 103–115.

Opombe

- ¹ Medtem ko nekateri zgodovinarji trdijo, da naj slovenska samo-zavedajoča etnična skupnost ne bi obstajala pred sredo 19. stoletja (gl. Makarovič 2008; Kosi 2008; 2010; 2016; Kosi & Stergar 2016;), drugi zastopajo stališče, da je bila prav ta temelj za nastanek slovenskega narodnega gibanja (gl. Höfler 2009; Ahačič & Testen 2011; Korun 2012; Kočevar 2019–2020; 2021; 2024; Lazar 2022).
- ² Prosti prevod izvirnika: »[...] overstates the homogeneity of medieval clerical culture, overestimates the cultural monopoly of the 'sacred languages' (and ignores vernacular culture completely), and grossly oversimplifies world views in circulation in medieval culture in order to produce one dominant version in which historical and cultural difference is simply not apprehensible.« (Johnson 1995, 4–5).
- ³ Prosti prevod izvirnika: »There clearly was an 'imagined community' of Frisians in the fifteenth century, which was historically defined and covered the coastal territories from the Vlie to the Weser. [...] Even in the absence of political unity, there still was a collective Frisian identity which was quite strong.« (Smithuis 2010, 89).

- ⁴ Obstoje slovenske etnične skupnosti med drugim dokazuje ustanovitev nadarbine za slovenščine veččega duhovnika leta 1495 v aachenski stolnici, ki je bila med Slovenci priljubljeno romarsko središče (Stabéj 1965, 146 (6)–147 (7); Kočevár 2022, 307–322). Nadarbina je bila ustanovljena na pobudo mestnih svetov Ljubljane in Kranja, v ustanovni listini pa se trikrat omenja koncept »slovenske nacije« (*nationis Sclavonicae*) (Luschin 1884–1887, 101; Kočevár 2022, 324). Kot zanimivost gre izpostaviti, da je bila istega leta 1495 na državnem zboru v Wormsu formulacija »Römisches Reich deutscher Nation« sprejeta kot uradno ime cesarstva (Herrmann 2023, 54).
- ⁵ Kos 1906, 68, 89. O tem gl. Kosi 1998, 18 (op. 9). Latinski horonimi, ki so vzhodnoalpski prostor označevali kot slovanski (Sclaborum provincia, Sclavorum regio itd.), so se sicer začeli pojavljati že kmalu po naselitvi Slovanov ob koncu 6. in v zgodnjem 7. stoletju (Lencek 1990, 93; Štih 1997, 165).
- ⁶ Zunaj meja cesarstva, pod oblastjo Republike sv. Marka, so tudi po prvi beneški vojni (1508–1516) Slovenci ostali v severni Istri in Benečiji.
- ⁷ Grofija v Marki in Metliki ter Istrska grofija sta se do konca 16. stoletja postopno združili s Kranjsko (Nared 2009, 18, 27), Goriški so bila do sredine 18. stoletja priključena glavarstva Tolmin, Oglej in Bovec ter grofija Gradiška, ki je bila med letoma 1647 in 1754 samostojna političnoupravna entiteta (Makuc 2026).
- ⁸ Habsburžani so svojo oblast nad vzhodnoalpskimi deželami dokončno utrdili v drugi polovici 15. stoletja z dedovanjem po knezih Celjskih (1456–1460), gospodih Walsejskih (1466–1472) in Goriških grofih (1460–1500) ter z zasedbo salzburških gospodstev Ptuj in Brežice po umiku ogrske vojske (1490–1491) (Dolinar et al. 2011, 98).
- ⁹ O zgodovini pokrajine, ki so jo njeni prebivalci nekđaj imenovali Slovenska okroglina ali Slovenska krajina, danes pa je znana kot Prekmurje, gl. Fujs 2004.
- ¹⁰ Sodoben monografski pregled zgodovine slovenskega protestantskega gibanja sicer pogrešamo, na voljo je nekaj krajših pregledov, gl. Ožinger 1991; Kerčmar & Kerčmar 1995; Rajšp 2010; 2011.
- ¹¹ Trubar je v domovino še zadnjič potoval leta 1567, koje po naročilu tübingenskega teologa Jakoba Andreaeja pri turških ujetnikih na Kranjskem zbiral podatke o islamu (Grđina 1999b, 377; Vinkler 2011, 82–86).
- ¹² Beseda se pojavi v stavku: »Tu vom Idai is muiga Nigdirdoma pišshem.« (TPs 1566, 00 [9]).
- ¹³ Slovenski reformaciji so kljub deklarativni pripadnosti Luthrovemu nauku oziroma augsburški veroizpovedi poseben pečat dali tudi vplivi švicarske reformacije in humanistične tradicije (Grđina 1999b, 373; Leeb 2003, 226–231; Žnidaršič Golec 2010, 248–249). Znanih je pet Trubarjevih pisem nasledniku Huldrycha Zwinglija Heinrichu Bullingerju, ki so nastala med letoma 1555 in 1559 (gl. Trubar 2015, 19–36 (št. 3–7)). Prekinitvi stikov s švicarsko reformacijo bi lahko botrovala odvisnost slovenskih reformatorjev od pomoči luteranskega vojvode Württemberga (Mugerli 2010, 620–621, 624).

- ¹⁴ Še pred začetkom prvega vala Ferdinandove protireformacije jeseni 1598 je bila med letoma 1597 in 1598 rekatolizirana župnija Škocjan pri Turjaku, ki jo je moral zapustiti predikant Janž Znojilšek (Rajšp 1994), sočasno pa so postopki proti protestantom potekali tudi v Vipavi (Golec 2007) in Kranju (Gruden 1992, 822).
- ¹⁵ Med dvema požigoma protestantskih knjig, ki sta 29. decembra 1600 in 9. januarja 1601 potekala v Ljubljani, je bilo po ocenah Luke Vidmarja uničenih več sto (verjetno med 840 in 1680) knjig. Večina sežganih knjig je bilo nemških, nekaj tudi italijanskih in slovenskih. Slednjih je bilo po Vidmarjevih ocenah manj kot deset odstotkov, med njimi pa so prevladovali Trubarjeve. Po drugi strani reformacijska komisija ni sežigala protestantskih prevodov svetopisemskih besedil (Vidmar 2013).
- ¹⁶ O tem gl. Ahačič 2012; Ogrin 2020.
- ¹⁷ Na Dalmatinovem prevodu Svetega pisma sta temeljila tudi katoliška lekcionarja *Evangelia inu lystuvi*, objavljena v letih 1613 in 1672 (Ahačič 2012, 17–19, 52; Vidmar 2021; Jelovšek 2023).
- ¹⁸ Do podobnih sklepov je prišla Irena Orel, ki je o Trubarju med drugim zapisala: »če je bil poraženec na religioznem polju, v verskem prepričevanju, je bil zmagovalc na kulturnem in jezikovnem polju« (Orel 2010, 401).
- ¹⁹ Besedna zveza je vzeta iz naslova Trubarjevega posvetila »VSEM SLOUenzom/ Gnado/ Myr/ Mylhoft inu prauu Spofnane bofhye/ Ikufi Iefufa Chriftufa proffim«.
- ²⁰ Tovrstne trditve je jezikoslovje in zgodovinopisje že večkrat demantiralo, gl. Ahačič 2007; 2012; 2022; Torkar 2008; Müller 2012, 50–51; 2022; Kočevar 2024.
- ²¹ O romanju Slovencev v Rim gl. Kosi 1998, 109–110.
- ²² Na rabo slovenskega etnonima med katoličani nazorno kaže primer že omenjene romarice iz Kastelca, ki se je leta 1569 v Rimu opredelila kot »slouenca« (Kočevar 2024, 431–432). Etonim so uporabljali tudi avtorji katoliške dobe slovenskega pismenstva v 17. in 18. stoletju (Rotar 1988, 344–346; Kočevar 2019–2020, 384). Po drugi strani je katoliški duhovnik Andrej Recelj v svojem prevodu *Gorskih bukev* iz leta 1582 uporabljal lingvonim »uflauenfki Jefigk« (Golec 2021, 133), čeprav ni dvoma, da je z njim označeval slovenski jezik.
- ²³ ZRC SAZU, ISJFR, s.v. Slovenec. Prim. Müller 2003, 23–24; navaja, da se ime Slovenci (v množini) v protestantiki skupno pojavi 43-krat.
- ²⁴ Gre za primera slovarčkov (Register) na koncu Dalmatinovih prevodov Svetega pisma, na katera je opozoril Jakob Müller (Müller 2003, 24). Izvirnik: »sa Haruatou inu drugih Slouenzou volo« (DB 1578, 180b); in: »de bi leta Slovenfka Biblia le tém bujle inu dajle mej vfemi Slovenci mogla fe saftopivi« (DB 1584, I, cVIIIb). Prim. Ahačič 2024, 191, 193, 231; avtor po drugi strani ugotavlja, da Register iz leta 1578 dejansko predstavlja prvi slovenski »knjižno-narečni sinonimni slovarček«, ki poleg hrvaških vsebuje neosredneslovenske sinonime določenih izrazov knjižnega jezika. Potemtakem bi se besedna zveza iz naslova

»drugih Slouenzou volo«, dejansko lahko nanašala na nekranjske Slovence, ne pa na druge (južne) Slovane.

- ²⁵ Podatek je odkril in me nanj opozoril Boris Golec, ki se mu za nesebično pomoč najlepše zahvaljujem. Poleg tega lahko z veliko verjetnostjo sklepamo, da je priimek »Sloueniz« v danih primerih označeval slovensko poreklo in ne slavonskega oziroma kajkavskega, saj se v brežiških urbarjih iz let 1526 in 1585 srečamo tudi s priimkom »Besyakh« (StLA, Stockurbare) in »Weßiaghk« (StLA, I. Ö. HK, fol. 134), ki sta po vsej verjetnosti označevala poreklo iz sosednje Slavonije.
- ²⁶ ZRC SAZU, ISJFR, s.v. Sloven. Prim. Rotar 1987, 465–466.
- ²⁷ ZRC SAZU, ISJFR, s.v. Slovenec. Gl. Tar 1562, 21b; TL 1567, 83a; DJ 1575,)(6a; Andrej Savinec, predgovor k TPo 1595, I,)( )(5a.
- ²⁸ ZRC SAZU, ISJFR, s.v. Sloven. Gl. TP 1566, blllla; TP 1567, A1b; TL 1567, B1a; TC 1574,)(b; TC 1575, 12, 40, 54, 202; TT 1577, a1b, XI; TT 1581–82, II, Ab, *2a.
- ²⁹ Podobni sestavljeni etnonimi so bili v zgodnjem novem veku v rabi tudi za druga ljudstva, Lužiške Srbe, denimo, so označevali tudi z besedno zvezo »Lusati vel Wendi« (Bohorič et al. 1715, 4r), Srbe pa s sintagmo »Siruen vnnd Ratzen« (Müller 2003, 34).
- ³⁰ O kranjskem etno- in lingvonimu v Trstu gl. Kočevar 2019–2020, 406. Trst je bil sicer mesto na robu slovenskega etničnega prostora z večinsko italijanskim prebivalstvom ter slovenskim zaledjem.
- ³¹ Golec 2022, 173 (op. 152), ugotavlja, da sta koroška »Kranjca« prihajala iz Strassburga pri Krki (1561) in Velikovca (1583), vendar obenem domneva, da bi pri tem lahko šlo tudi za napako na strani zapisovalca, ki bi lahko kraja namesto na Koroško zaradi podobnosti imen v latinščini lociral na Kranjsko.
- ³² Trditev, da Primož Trubar »sebe nikoli ni imenoval Slovenca« (Makarovič 2008, 53; gl. tudi Kosi 2010, 170; 2016, 20), ne drži. Na njeno netočnost so opozorili že Igor Grdina (Grdina 2014), Jakob Müller (Müller 2012, 52, 60–62) in Tomaž Ivešič (Ivešič 2015, 137).
- ³³ ZRC SAZU, ISJFR, s.v. Slovenec.
- ³⁴ O tem gl. Novak 2007. Antični horonim Ilirik so ob koncu srednjega veka za označevanje slovanskih pokrajin v zaledju vzhodnih obal Jadranskega morja obudili humanisti (Slamič 1922, 25–26; Žnidaršič Golec 2010, 250). Kot psevdonom so ga uporabljali nekateri slovenski in hrvaški izobraženci, denimo Trubarjev istrski sodobnik Matija Vlačič Ilirik ali Vipavec Matija Trost, ki je svoje latinske pesnitve v Trubarjevo čast leta 1588 podpisal kot »Matthiaf Troftius Vipacenfis Illyricus« (Müller 2022, 346; Ahačič 2024, 279). Trubar in Dalmatin sta horonim Ilirik, ki se pojavi v pismu apostola Pavla Rimljanom (»Vse od Jeruzalema tja do Ilirika sem v velikem krogu dopolnil Kristusov evangelij« (Rim 15,19)), v slovenščino prevajala z besedno zvezo »slovenska dežela« (TT 1560, 24b; TT 1581–82, 53; DB 1584, 88a).

- ³⁵ Zgodovinopisje ta proces imenuje tudi »oblikovanje zgodnjenovoveške teritorialne države« (Štuhec 2008, 13–14).
- ³⁶ Deželne identitete so opredeljevanje s slovenskim etničnim prostorom najprej nadomestile med predstavniki bojevnškega sloja, kar se je po ugotovitvah Tomaža Lazarja zgodilo že v prvi polovici 14. stoletja (Lazar 2022, 70–71, 76, 78).
- ³⁷ Povzeto po odlomku: »Dan, on alle heüchlerai zu reden, jch hab aus euren vnd des herren Pellicani commentariis, gott lob, vill erlerent vnd aus derselbigen 17 jar nacheinander jm Windischland gepredigt; darumb mir der teüffl villmalls hafftig zugesetzt vnd letztlich in gefangnus pringen wöllen. Aber der almechtig hat mich wunderglichen aus seinem halls gerissen. Vnd wiewoll jr und eures gleiches mit euren büchern vrsacher seit, daß ich jm ellend sein muess vnd meines vatterlands vnd dreier guetter, faister pfrendt beraubt, so bin ich euch darumb nicht feind, sonder hold, [...]«.
- ³⁸ Omenjeno besedno zvezo »gornje slovenske dežele« Trubar dvakrat uporabi v svojem nemškem predgovoru k prvemu delu Novega testamenta v hrvaškem jeziku, posvečenem češkemu kralju in poznejšemu cesarju Maksimilijanu II. iz leta 1562. Levi prilastek je Trubar dodal za razlikovanje slovenskega etničnega prostora od kraljestva Slavonije. Besedni zvezi v izvirniku: »Der obern Windifchen Ländern«, »in den obgemelten obern Windifchen Ländern«.
- ³⁹ Gre za eno od latinskih pesnitev, ki jih je Matija Trost dodal svojemu prevodu nemškega nagrobnega govora Jakoba Andreaeja za pokojnega Trubarja iz leta 1586. O tem gl. Höfler 2009, 69; Klemenčič 2010; Ahačič 2024, 279.
- ⁴⁰ Medtem ko so bili v slovenski javnosti po eni strani že od 19. stoletja znani latinski in nemški označevalci za slovenski etnični prostor, je po drugi strani v zgodovinopisju in jezikoslovju dolgo veljalo, da njihovega ekvivalenta slovenščina v zgodnjem novem veku ni poznala (Rotar 1987, 469). V prvem desetletju 21. stoletja so znanstveno javnost na Trubarjevo »slovensko deželo« nato opozorili Jakob Müller (Müller 2003, 26), Igor Grdina (Grdina 2007, 105, 223–224, 230) in Marko Kerševan (Kerševan 2008, 195).
- ⁴¹ ZRC SAZU, ISJFR, s.v. Slovenec.
- ⁴² Govor je o antičnem Iliriku, verjetno okrog leta 560 pr. Kr.
- ⁴³ Izvirnik: »TEI PRAVI CERQVI Boshy tiga Slouenskiga Iefika, Miloft inu Myr od Buga ozheta skuſi Iefuſa Chriftuſa nalfhiga Ohranenica, proffimo.«
- ⁴⁴ Gl. znanstvenokritično izdajo Trubar 2014. O tem gl. Žnidaršič Golec, 2009; 2011; Ahačič 2014; 2024, 112–127.
- ⁴⁵ Grdina (2007, 70) ugotavlja, da je Trubar o »slovenskem cerkvenem redu« pisal tako v svoji korespondenci (gl. Trubar 2015, 198 (št. 42); 204 (št. 43); 206, 208 (št. 44)) kot v knjigi *Catehismus sdveima islagama* (TC 1575) iz leta 1575, v kateri je kranjske in koroške protestante usmerjal k določilom svoje *Cerkovne ordninge*.

- ⁴⁶ Besedna zveza »Windifchen Kirchen« se, denimo, pojavi še v nemških predgovorih Trubarjevih knjig *Articvli oli deili, te prave stare vere kerszhanske* (TAR 1562) (Trubar 2011, 411) in *Ta celi novi Teftament* (TT 1581–82) iz leta 1582 (Trubar 2011, 299–300). V njegovi nemški korespondenci pa se večkrat pojavita tudi besedni zvezi »kranjska cerkev« (»creinerischen kirchen«) (gl. npr. Trubar 2015, 69 (št. 14); 105 (št. 22); 236 (št. 54); 243 (št. 57)) in »slovenska in hrvaška Cerkev« (»der windischen vnd crobatischen kirchen«) (gl. npr. Trubar 2015, 58 (št. 11); 70 (št. 14); 74 (št. 15); 83 (št. 17)).
- ⁴⁷ Trubarjev koncept izvoljenega ljudstva je opazila že Regina Pörtner (Pörtner 2002, 260, 262, 274, 275).
- ⁴⁸ Prosti prevod izvirnika: »die von Gott außerwelten / Creiner / Steirer / Kerner / vnd Windischen / hohen vnnd nideren Standts / Grauen / Herren / Ritter / Edel / Burger / vnnd das gemein Baurenvolck«.
- ⁴⁹ O slovenskih avtoidentifikacijah plemstva gl. Golec 2022, 171–173, 179, 183.
- ⁵⁰ Dejstvo, da je nazor o etnični izbranosti Slovencev najjasneje opredeljen prav v knjigi *Ta celi noui Testament* (TT 1581–82, I–II), lahko razumemo tudi kot del Trubarjeve zapuščine skupnosti, ki ji je posvetil vse svoje književno delo. Tak vtis namreč daje njegov zadnji nagovor, naslovljen »Truber od Slouenom slouu iemle« v drugem delu omenjene knjige *Ta celi novi Teftament* (TT 1581–82). Avtor v besedilu, objavljenem štiri leta pred smrtjo, svojim »lubim Slouenom« našteje svoja dela, jih spodbuja k življenju v veri in se od njih poslovi kot zadovoljni kristjan (TT 1581–82, II, **7b; o tem gl. Ahačič 2024, 223).
- ⁵¹ Prosti prevod izvirnika: »Vnd wann wir Windischen es auch nur allenthalben danckbarlich erkennen vnd annemen wolten / so würden wir befinden / das der göttig barmhertzig Gott gleichfals auch vns / in vnsrer gewöhnlichen Muttersprach / in diesen landen / eben mit dieser wolthat vnd offenbarung seines worts / nit weniger als anfänglich die Hebreer / vnd hernach die Griechen vnd Lateiner / auch nach jnen die Teutschen vnd etliche andere Nationen / mit einer sonderbarn vnuerchofften gnad / für andere Völcker angesehen hat«. Prim. prevod Jožeta Rajhmana (Rajhman 1997, 292).
- ⁵² Gl. tudi Jesenšek 2008, 7. Apostol Pavel se je na obravnavanem mestu (Rim 14,11) oprl na preroka Izaijo: »[M]eni se bo upogibalo vsako koleno, prisegal vsak jezik« (Iz 45,23). Pojavi pa se tudi odlomek iz Pisma Filipljanom: »[...] in da vsak jezik izpove, da je Jezus Kristus Gospod, v slavo Boga Očeta.« (Flp 2,11), ki ga je sicer v nemščini na naslovnici svoje knjige Register vnd summarifcher Inhalt (TR 1561) leta 1561 uporabil Trubar.
- ⁵³ Do sklepa, da je Trubar položil temelje poznejše nacionalne gradnje Slovencev, so prišli tudi nekateri tuji raziskovalci, gl. Katičič 1996, 124.
- ⁵⁴ O tem gl. Höfler 2009, 27–28, 38. Ni povsem jasno, na katere spopade se sklicuje Trubar. Osmani so junija 1556 dvakrat neuspešno oblegali Siget (madž. Szigetvár) na Ogrskem, v njihove roke pa je padla Kostajnica (Valvasor 1689, IV, 464–465; Anonymous 1878, 10). Valvasor omenja veliko zmago kranjske in hrvaške konjenice nad Osmani avgusta 1557 (Valvasor 1689, IV, 465–466), vendar je

slednja pol leta mlajša od obravnavanega Trubarjevega pisma, nastalega marca 1557. Poleg tega gre omeniti, da je Trubar leta 1557 med Slovence verjetno še prišteval tudi Slavonce oziroma Kajkavce.

- ⁵⁵ O Trubarjevem nazoru o Turkih, ki ni bil vedno zgolj negativen, gl. Vinkler, 2011, 59–156; Jelovšek 2019.
- ⁵⁶ Za dve relevantni pomenoslovni analizi latinske besede *natio* in njenih derivatov v sodobnih evropskih jezikih v predmodernih obdobjih gl. Mertens 1977, 21–58; Münkler 1997, 115–116.
- ⁵⁷ Povzeto po odlomku: »In diefen jetzigen höchften Nöthen vnnd Trübfalen / die vnferm lieben Vatterlandt / für andere Nationen von Türcken vnd jres gleiches Feinden zultehn / vnnd schon / Gott erbarmf / am Hal ligen [...]« (Trubar 2011, 151).
- ⁵⁸ Povzeto po odlomku: »Aber der Allmechtige trewe Gott / hat in difen letften gefährlichen zeitten / auch vnferem lieben Vatterlandt / welches für anderen Nationen vom Türcken vnnd Bapft geengftiget vnd geplagt würdt / fein groffe Gnad vnd Gaben / gantz wunderbarlich durch Verfolgung mitgetheilt [...]« (Trubar 2011, 270–271).
- ⁵⁹ Anonimni uradnik kranjskih deželnih stanov je vojvodino Kranjsko v pismu nemškemu piscu Martinu Zeillerju leta 1642 med drugim označil za »Vormaur der gantzen Christenheit« (Merian 2005, 116). Naziv *Antemurale Christianitatis* deželi uradno sicer ni bil dodeljen.
- ⁶⁰ Primož Simoniti je za isti pojav uporabil poimenovanje »emancipirajoči se nacionalni nemški humanizem« in kot njegovega klasičnega predstavnika izpostavil Konrada Celtisa (1459–1508) (Simoniti 1979, 174).
- ⁶¹ Trubar je v predgovoru dela *Articvli oli deili* (TAr 1562) obravnaval tudi temo iz obče zgodovine, in sicer zgodovino protestantskega gibanja, povzeto po protestantskem zgodovinarju Johannesu Sleidanu (TAr 1562, 17v–21v), o tem gl. Grdina 1999b, 376; Ahačič 2024, 104.
- ⁶² Gl. npr. »Inu she fdai vidimo inu slishimo poufod, de katera Gofpofzhina mala oli velika nemiloftiuu fuiemi kmeti inu pokorniki okuli hodi, po fyli inu po kriui inu tu nih iemle, preuelike Sheiure inu tlake nalagaio, hud konez vfamo, nih blagu do Tretyga Erba ne pride, nih Stan inu shlahta cilu pogina, koker fo ty Celski knefi, nai fo fi dofti Closhtrou inu Caplany shtiftali. Vrym hodili, vfi poginili inu konez vfeli, fa volo kir fo nih kmetom te lipe Szhere po fyli iemali, shnimi Curbali, inu drugo kriui inu fylo obhaiali.« (TR 1558, X4a (167)) Podobno zapiše: »Ta Vogerska, Crouafka, Slouenska inu drufih deshel Gofpofzhina, koker ty Celski Knefi fo bili, kir fo ftemi bofimi, vfo fylo, kriui inu obhaiali, tu nih po fyli iemali, nih Szhere inu Shene fylouali, Inu nai fi fo po odpuftke Vrym hodili, Bogate Closhtre inu veliku Caplany shtiftali, fo vfi shnih Imenom inu fthanum fatreni inu hud konez vfeli.« (TC 1575, 333). O tem gl. Ožinger 1991, 101; Grdina 2011, 69–70.
- ⁶³ Trubar je upore kmetov na Slovenskem in v sosedstvu obsodil, denimo, v knjigi *Articuli oli deili* (TAr 1562), v *Cerkovni ordningi* (TO 1564) in v delu *Catehismvs*

sdveima islagama (TC 1575), ko je med drugim zapisal: »Inu ty Vogri vtim 1508. leitu, Inu ty Crainci vtim 1515. Inu ty dolenci vtim 1573. Ty Shtaiery vtim 1528. bili fturili, Oli fo per tim hud konez vŕeli, fo bili pobyeeni, obesheni inu na shpice vtakneni, Sakai Goŕpud Bug hozhe od fuih Vernih imeiti, de oni na tim fueitu bodo pod Cryshom, de vŕe shlaht kriuiue inu fyle preterpek« (TC 1575, 329). O tem gl. Slodnjak 1975, 37–38, 40; Ožinger 1991, 101.

⁶⁴ Tematika osmanskega zavojevanja slovenskih dežel in širšega južnoslovenskega prostora je pogosta tema knjig in pisem protestantskih piscev. Trubar, denimo, v knjigi *Catehismus sdveima islagama* (TC 1575, 267) spregovori tudi o izkušnjah lastnih prednikov z osmanskimi skrunitvami cerkve v domači vasi.

⁶⁵ Že v seznamu tiskarskih napak ob koncu prvega dela svoje prve knjige *Catechismus In der Windifchen Sprach* iz leta 1550 je Trubar bralcu pojasnil, da je do napak prišlo, »das dife Sprach zuuor nit gefchribẽ worden vnd zuuor nye in druck außgangen« (TC 1550, 143 [158]; prevod Jožeta Rajhmana: »se ta jezik poprej ni nikoli pisal niti tiskal« (Rajhman 2013)). S podobno trditvijo se pri Trubarju srečamo, denimo, še v predgovoru njegove edine nemške knjige *Regifter vnd fummarifcher Innhalt*, v katerem je med drugim zapisal: »Wõlliches feit die Welt gefanden / nie gefchehen / dann die Windifch Sprach ift bißher nie gefchriben / vil weniger getruckt worden.« (TR 1561, 10v; slovenski prevod Mirka Rupla: »Odkar svet stoji, se to ni nikdar zgodilo, zakaj slovenski jezik se doslej nikoli ni pisal, še manj pa tiskal« (Rupel 1966, 113)). Podobno je v nemškem predgovoru slovenskega prevoda Biblije iz leta 1584 trdil Dalmatin, ko je zapisal, da se slovenski jezik še pred »kakimi tridesetimi leti« ni »niti pisal niti spravljaj na papir« (Sakrausky 1989, 593; Rajhman 1997, 283, 292–293). Drži sicer, da slovenski jezik pred začetkom Trubarjeve knjižne dejavnosti ni imel knjižne norme, vendar so sporadični zapisi v njej nastajali že od Brižinskih spomenikov dalje (Grdina 1999a, 22–46; Pogorelec 2011, 55–64).

⁶⁶ Gre za Trubarjevo edino nemško knjigo *Seznam in kratek povzetek vsebine vseh slovenskih knjig*, katere naslov se v izvirniku glasi *Regifter vnd fummarifcher Innhalt / aller der Windifchen Bücher / die von Primo Trubaro / biß auff diß 1561. Jar in Truck geben feind [...]* (TR 1561), o tem gl. Ahačič 2024, 94–99.

⁶⁷ Že pred Luthrom so nastajali nemški, angleški, češki idr. prevodi svetopisemskih besedil, vendar je bilo Dalmatinu na tem mestu bržkone pomembno, da je Luthrov prevod edini v skladu s protestantsko pravovernostjo. Za pojasnilo in nesebično pomoč se na tem mestu vljudno zahvaljujem Lilijani Žnidaršič Golec.

⁶⁸ Caspar Hirschi govori o nastanku tekme za »nacionalno čast«. Prosti prevod Hirschijsve besedne zveze »national competition of honour« (Hirschi 2012, 15).

⁶⁹ O predsodkih proti učenju slovenščine gl. Grdina 2007, 65.

⁷⁰ Po interpretaciji Igorja Grdine bi »šaljivi kmet« lahko bil dunajski škof slovenskega rodu Jurij Slatkonja, eden od »plemenitih dečkov« pa Pavel Oberstain (Grdina 1999a, 184–185). O tem gl. tudi Simoniti 2016, 94–95.

- ⁷¹ Povzeto po izvirniku: »[...] didicit quoque Sclavonicam, ab uno rustico faceto et duobus suis pueris nobilibus ex Sclavonia, tamen a magistro suo fuit impeditus, quod perficere non potuit, tamen in adulta aetate restauravit; [...]« (Simoniti 1979, 152, op. 21).
- ⁷² Povzeto po izvirniku: »Die Windisch hat mir vill muee in meiner Jugendt gemacht. Vill zuenamen muessen hoeren: 'Sclaf', 'Khadrotz' vnnnd dergleichen. Dannocht hat mich niembt von der Sprach abtreiben mugen, des mir hernach in vill sachen genutzt hat« (Glonar 2013; o tem gl. Golia 2001, 188–189).
- ⁷³ Povzeto po izvirniku: »[...] denn man hielts dafür / die Windifche vnd Vngerifche Sprachen / weren fo grob vnd Barbarifch / daß man fie weder schreiben noch lefen könne« (Trubar 2011, 270).
- ⁷⁴ Povzeto po izvirniku: »Auch viel leut vermeint / das dieselbige / von wegen ihrer besonderer / vnd in etlichen wörtern / in andern sprachen / vngewöhnlicher schwärer aussprechung / nit wol köndte in die Feder gericht / vnd mit lateinischen Buchstaben / zum Druck gebracht / vnd nochviel weniger / das die gantze Bibel darein köndte transferiert werden« (Sakrausky 1989, 593).
- ⁷⁵ Podobne navedbe zasledimo tudi pri nekaterih tujih avtorjih. Konrad Gesner, denimo, je leta 1555 med drugim zapisal: »Slauonica lingua latissime patet« (Coseriu 1995, 179), Hieronymus Megiser, ki je slovenščino dobro poznal, pa je leta 1603 trdil: »Sclavonica seu Illyrica lingua longé latèque patet per Europam et Asiam« (Coseriu 1995, 183).
- ⁷⁶ Povzeto po izvirniku: »ut sibi vocabularium pro lingua Sclavonica omnium aliarum latissima peraddiscenda conficerem, [...]« (Simoniti 1978, 225).
- ⁷⁷ V času vladarjev Friderika III., Maksimilijana I. in Ferdinanda I. so Habsburžane v stikih s slovansko vzhodno Evropo zastopali izključno diplomati, izvirajoči s slovenskega etničnega prostora (Simoniti 2007, 166; 2016, 90–91).
- ⁷⁸ Povzeto po izvirniku: »[...] das die Windische sprach / nit in eim winckel verborgen: sonder durch gantze mächtige vnd viel Königreich gleichwol in etliche Dialectos abgetheilt) heutigstags im schwung gehet. Denn der Windischen sprach nit allein die / so in gantzem Creinland / vnder Steyr vnd Kärenten / sambt den angrentzenden Landen / als Crabaten / Dalmatien / vnd Windischer March / Carst / Metling vnd Ysterreich gesessen / sondern auch Behemen / Polacken / Moscouiten / Reussen / Bosnaken vnd Walachen / vnd auch schier der meiste theil der Völcker / so vnser Erbfeind der Türck / der Christenheit abgedrungen / dieser zeit gebrauchen: Also das auch am Türckischen Hoff / zwischen den andern / in der gantzen Turkey / in gemein / vnd auch Cantzleyen gebrauchigen sprachen / die Windische auch ein Hauptsprach ist« (Sakrausky 1989, 593).
- ⁷⁹ Vsi citati iz Bohoričevega latinskega predgovora slovnice so vzeti iz slovenskega prevoda, ki ga je leta 1934 prispeval Anton Sovrè (Rupel 1934, 219–235). Sovrè je etnonim »Slavi« prevajal po pomenu in pri tem uporabil sodobni ustrežnični par Slovani–Slovenci (Müller 2022, 355). Sovrètov prevod je za kritično objavo Bohoričeve slovnice leta 1987 posodobil Kajetan Gantar (Bohorič 1987, 3–24).

- ⁸⁰ Da je namen Bohoričevega poveličevanja Slovanov res premagovanje negativne podobe, ki se je v določenih krogih tedaj očitno držala tako samih Slovencev kot nemara tudi slovanskih ljudstev sploh, kaže misel, s katero zaključí drugi del svojega predgovora: »Saj prav nič ne dvomim, da bo tej moji preprosti, vendar resnični pripovedi sleherni rodoljub pritegnil in z menoj vred potrdil, da se mora slovanski narod imeti za zelo starega in po številu zelo močnega, domala po vsem svetu razširjenega, da ga ni imeti za kaj vem kako zanikrnega, ampak da ga je po pravici prištevati med najbolj spoštovane in je poznavanje njegovega jezika prav tako potrebno kakor katerega koli drugega« (Rupel 1934, 232).
- ⁸¹ Pomenoslovno analizo etnonima »Slavi« v Bohoričevi slovnici je prispeval Jakob Müller, ki ugotavlja, da je ime »Slavi« v obravnavanem delu večpomenka, ki je lahko označevala: 1) stare Slovane, 2) Slovane po rodu in 3) Slovence (Müller 2022).
- ⁸² Verjetno se je Bohorič na tem mestu skliceval na verz iz Stare zaveze, ki se v latinski Vulgati glasi: »Et dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos terrae« (Ps 72,8).
- ⁸³ Na slednje določilo cesarja Karla IV. iz leta 1356 se je v svoji nemški knjigi *Seznam in kratek povzetek vsebine vseh slovenskih knjig* iz leta 1561 skliceval že Trubar (TR 1561, 11v; o tem gl. Ahačič 2024, 98).
- ⁸⁴ Povzeto po izvirniku: »By welchen allen / auch vnser Landsprach / wann sie recht geredt vnd ausgesprochen / oder geschriben / gar wol / vnd viel leuchter mag vernomen vnd verstanden werden / als wir gedacht / andere Windische Völcker / in jhrer sprach / von wegen jhrer schwären vnd sonderer Pronuntiation vnd Orthographia / vernemen oder verstehn mügen / wie solches die erfahrenheit gibt« (Sakrausky 1989, 593–594).
- ⁸⁵ Z »Rasciji« gotovo označuje Srbe.
- ⁸⁶ Z »moskovitskim jezikom« gotovo označuje ruščino.

Slovenians as an “Imagined Community” in Sixteenth-Century Protestant Writings

Abstract

The paper discusses Slovenian collective ethnic identity in the 16th century through the lens of Benedict Anderson’s concept of imagined communities. It is based on texts by Slovenian Protestant writers (1550–1595) and on so called neutral sources. The topic is addressed in eight thematic sections: 1) the Slovenian ethnonym, 2) self-identification with the Slovenian ethnic community, 3) integral markers of the Slovenian ethnic space, 4) the concept of the “Church of God of the Slovenian Language”, 5) the myth of ethnic chosenness, 6) the beginnings of national discourse,

7) the history of the Slovenians, and 8) the topos of the widespread use of the Slovenian or Slavic language. The research shows that self-identification with the Slovenian ethnic community was present among the wider population, even though the ideas of Protestant writers were confined to the educated elite. It further demonstrates that, in the second half of the 16th century, the Slovenian ethnic community fulfilled Anderson's criteria of an imagined community, except for sovereignty.

89

Keywords

Slovenians, ethnic collective identity, Protestantism, Primož Trubar, imagined communities, ethnonyms, ethnic self-identification